

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

КУПЧАК ЛІЛІЯ ДМИТРІВНА

УДК 338.246.025.2

індекс

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ РЕЛОКАЦІЇ**

Публічне управління та адміністрування

(назва освітньої програми)

281 – «Публічне управління та адміністрування»

(шифр і назва спеціальності)

Л.Д.Купчак

(підпис, ініціали та прізвище здобувача освітнього ступеня)

Науковий керівник Гречаник Б.В., к.е.н., доцент

(прізвище ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

професор, д.держ.упр. І.П.Лопушинський

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Рецензент

доцент, к.ф.н. Я.І. Арабчук

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ -2024

АНОТАЦІЯ

Купчак Л. Д. Забезпечення державної підтримки малого та середнього підприємництва в умовах релокації. – Рукопис

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ, 2024.

У роботі здійснено комплексне дослідження проблем та перспектив розвитку малого та середнього підприємництва (МСП) в Україні на тлі воєнних дій та процесів релокації. Розкрито роль, значення та функції малого і середнього підприємництва для національної економіки, узагальнено концептуальні підходи до державної підтримки малого і середнього підприємництва.

Проведено детальний аналіз стану малого та середнього підприємництва в Україні в умовах воєнного стану, досліджено вплив релокації на функціонування та розвиток підприємництва в Україні. Розглянуто основні інструменти державної підтримки малого та середнього підприємництва в умовах релокації.

Матеріали роботи можуть бути корисними для розробки ефективних програм підтримки МСП на державному та регіональному рівнях, а також для вдосконалення діяльності органів державної влади.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, релокація, державна підтримка, воєнний стан.

ABSTRACTS

Kupchak L.D. Ensuring state support for small and medium-sized enterprises in the context of relocation.

Master's thesis in the specialty 281 “Public management and administration”. Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Ivano-Frankivsk, 2024.

The work carries out a comprehensive study of the problems and prospects for the development of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Ukraine against the background of military operations and relocation processes. The role, significance and functions of small and medium-sized enterprises for the national economy are revealed, and conceptual approaches to state support for small and medium-sized enterprises are summarized.

A detailed analysis of the state of small and medium-sized enterprises in Ukraine under martial law is carried out, the impact of relocation on the functioning and development of entrepreneurship in Ukraine is investigated. The main instruments of state support for small and medium-sized enterprises in the context of relocation are considered.

The materials of the work can be useful for developing effective SME support programs at the state and regional levels, as well as for improving the activities of public authorities.

Keywords: small and medium-sized enterprises, relocation, state support, martial law.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ РЕЛОКАЦІЇ	6
1.1 Поняття малого та середнього підприємництва та його роль в національній економіці країни	6
1.2 Концептуальні підходи щодо державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні	14
1.3 Нормативно-правове забезпечення підтримки вітчизняного малого та середнього підприємництва в умовах релокації	23
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ВІТЧИЗНЯНОГО МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ РЕЛОКАЦІЇ	31
2.1 Аналіз впливу релокації на функціонування і розвиток малого та середнього бізнесу в Україні	31
2.2 Оцінка ефективності існуючих нині інструментів державної підтримки малого та середнього підприємництва в умовах релокації	43
РОЗДІЛ 3	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РЕЛОКОВАНОГО МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	55
3.1 Зарубіжний досвід підтримки малого та середнього підприємництва в економічно розвинених країнах	55
3.2. Обґрунтування заходів щодо розширення напрямів державної підтримки релокованого малого та середнього бізнесу в Україні.....	67
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87
ДОДАТКИ.....	90

Перелік умовних позначень, символів, одиниць вимірювання, скорочень

МСП	Мале та середнє підприємництво
МСБ	Малий та середній бізнес
СОТ	Світова організація торгівлі
ЄС	Європейський союз
АТ	Акціонерне товариство
ФОП	Фізична особа-підприємець
ООН	Організація об'єднаних націй
ІТ	Інформаційні технології (Information Technology)
ЄСВ	Єдиний соціальний внесок
ПДВ	Податок на додану вартість
РРО	Реєстратор розрахункових операцій
SBA	Small Business Administration
ВВП	Валовий внутрішній продукт

ВСТУП

Актуальність теми: Підтримка розвитку малого та середнього бізнесу є однією з найважливіших задач реформування економіки України та основним напрямком державної політики. Малий та середній бізнес відіграють важливу роль у створенні нових робочих місць, зниженні соціальної напруженості, розвитку конкурентного середовища, підвищенні інвестиційної та інноваційної привабливості, а також економічному зростанню. Розвиток малого та середнього бізнесу сприяє становленню середнього класу, визначає темпи економічного розвитку, структуру та якість ВВП. За даними Центру економічного відновлення, до початку повномасштабної війни з росією малий та середній бізнес був найбільшим роботодавцем в Україні, забезпечуючи роботою 75% усіх зайнятих працівників, або 4,8 млн. українців. Таким чином, актуальність дослідження розвитку малого та середнього бізнесу в Україні є надзвичайно високою, оскільки його підтримка та розвиток мають вирішальне значення для економічного відновлення та стабільного зростання країни в умовах релокації та викликів воєнного часу.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Тема дослідження є надзвичайно ваговою в контексті сучасних економічних викликів, з якими зіткнулася Україна. Війна спричинила значні руйнування та зміни в економіці, тому підтримка малого та середнього бізнесу стала одним із пріоритетних напрямків державної політики. Сучасні дослідження в галузі економіки та підприємництва все більше фокусуються на ролі малого та середнього бізнесу як рушійної сили економічного зростання та розвитку. Особливу увагу приділяють впливу малого та середнього бізнесу на зайнятість. Дослідження підтверджують, що саме малі підприємства є найбільшими роботодавцями в більшості країн світу, створюючи нові робочі місця та сприяючи зниженню рівня безробіття. Окрім того, малі та середні підприємства часто є більш інноваційними порівняно з великими

корпораціями, що сприяє розвитку нових технологій та продуктів. Питаннями теорії, методів розвитку та державної підтримки малого та середнього бізнесу займалися багато українських і зарубіжних науковців, серед яких можна назвати Бочарова В.В., Бланка І.О., Поліщук Г. та інших. Їхні дослідження охоплюють широкий спектр питань, від теоретичних засад до практичних аспектів державного регулювання.

Мета і завдання дослідження. Головною метою дослідження є розробка ефективних механізмів державної підтримки малого та середнього підприємництва (далі - МСП) в умовах релокації, спрямованих на збереження та розвиток підприємницької діяльності, сприяння економічному відновленню країни та створенню нових робочих місць.

Основними завданнями дослідження є:

- розкрити поняття малого і середнього підприємництва та визначити його роль в національній економіці країни;
- визначити основні концептуальні підходи щодо державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення підтримки вітчизняного малого та середнього підприємництва в умовах релокації;
- провести аналіз впливу релокації на функціонування і розвиток малого та середнього бізнесу в Україні
- оцінити ефективність існуючих нині інструментів державної підтримки малого та середнього підприємництва в умовах релокації;
- проаналізувати та узагальнити зарубіжний досвід підтримки малого та середнього підприємництва в економічно розвинених країнах;
- запропонувати напрями підвищення ефективності державної підтримки релокованого малого та середнього бізнесу

Об'єктом дослідження є система державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні.

Предметом дослідження є механізми та інструменти державної підтримки МСП, які можуть бути адаптовані для забезпечення успішної релокації підприємств в умовах викликів воєнного часу.

Методи дослідження: Теоретико-методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Для комплексного аналізу теми було застосовано наступний набір методів: діалектичний метод для детального розгляду поняття "мале та середнє підприємництво" та його складових; порівняльний метод для оцінки кількісних та якісних показників розвитку МСП; статистичний та графічний методи для систематизації та візуалізації статистичних даних; аналіз, синтез та системний підхід для характеристики державної політики підтримки МСП та оцінки її ефективності. Доповнив цю методологічну базу документальний аналіз законодавчих актів, нормативних документів, статистичних даних та наукових публікацій.

Практичне значення одержаних результатів. Результати проведеного дослідження мають значне практичне значення для розробки ефективної державної політики підтримки малого та середнього бізнесу в Україні, особливо в умовах релокації. Отримані результати та висновки можуть бути використані для розробки нових та вдосконалення існуючих державних програм підтримки МСБ: на основі проведеного аналізу можна розробити більш цільові та ефективні програми, які б враховували специфічні потреби релокованих підприємств.

Структура та обсяг роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи (сім підрозділів), висновки, загальний обсяг яких складає 90 сторінок. У роботі вміщено 15 рисунків та 8 таблиць. Список використаних джерел містить найменувань. Положення основного тексту доповнює матеріал, викладений у 2 додатках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ РЕЛОКАЦІЇ

1.1 Поняття малого та середнього підприємництва та його роль в національній економіці країни

Мале та середнє підприємництво (далі - МСП) відіграє ключову роль в економіці будь-якої країни, будучи рушієм економічного зростання, інновацій та соціальної стабільності. Економіка з високою часткою потужних малих та середніх підприємств має ряд важливих переваг, як-от сталє економічне зростання, заснованє на знаннях та інноваціях. МСП також є більш гнучкими та інтегрованими у громади.

Рівень розвитку МСП є своєрідним індикатором соціально-економічного добробуту суспільства. Сучасна економічна наука свідчать про те, що соціально-економічний розвиток більшості розвинених країн світу обумовлений цілеспрямованою та виваженою державною політикою, спрямованою на підтримку та стимулювання малого та середнього підприємництва.

Мале та середнє підприємництво виступає основою економіки в багатьох розвинутих країн світу.

Термін «мале та середнє підприємництво» використовується для позначення підприємств, які мають обмежені ресурси та розміри, але відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку держав. Це поняття є синонімом терміну «малий і середній бізнес», що використовується в бізнес-політиці Європейського Союзу (далі – ЄС) та інших міжнародних організаціях¹.

¹ Богаченко А.В. Огляд відмінності та спорідненості понять малий бізнес та малє підприємництво в Україні. Проблемні питання економіки України та її регіонів. 2015. №4(20).с.20-26.

Розвинутий малий та середній бізнес - це ознака прогресивної економіки. Цей факт визнають провідні країни світу, тому їхні політичні та економічні програми ґрунтуються на принципі «Think first small» (Спочатку думай про малих)².

Перш ніж переходити до класифікації МСП, необхідно визначити сутність поняття «підприємництво» як економічної категорії. Згідно з Господарським Кодексом України, підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку³.

Підприємництво здійснюється на основі:

- вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;
- самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- вільного найму підприємцем працівників;
- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Визначення термінології «мале та середнє підприємництво» з'явилося після Другої світової війни в контексті «бізнес, який не є великим» і стало відповіддю на створення Світової організації торгівлі (далі – СОТ) та намаганням міжнародної спільноти обмежити державну

² Дума О.І, Паньків І.С. Виклики та перспективи у розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Ефективна економіка. 2018. №4

³ Господарський Кодекс України 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144

допомогу підприємствам великого бізнесу, щоб вирівняти умови конкуренції в рамках глобалізації⁴.

Законодавство у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні базується на Конституції України⁵ і регулюється Господарським, Цивільним⁶, Податковим кодексами України⁷, Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»⁸ та іншими законодавчими актами, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України.

Сучасні підприємства у всьому світі розподіляються на категорії «малого», «середнього» та «великого» бізнесу. На сьогодні в економічній літературі немає єдиного, уніфікованого визначення, яке б повною мірою характеризувало поняття «мале та середнє підприємництво». Внаслідок цього, у кожній країні використовується власна система класифікації МСП, яка ґрунтується на певних критеріях. Розглянемо критерії визначення малого та середнього підприємництва згідно законодавства України (табл.1.1.)

Табл. 1.1. – Характеристика критеріїв визначення МСП в Україні згідно Господарського Кодексу України

Критерії	Мікро	Мале	Середнє	Велике
Середня кількість працівників за календарний рік, осіб	до 10	до 50	усі підприємства, які не належать до суб'єктів мікро-, малого та великого підприємництва	>250
Річний дохід, млн. євро за курсом НБУ	до 2 млн. євро	До 10 млн. євро	Усі підприємства, які не належать до суб'єктів мікро-, малого та великого підприємництва	>50 млн. євро

⁴ Торгово-промислова палата України. Стан розвитку малого бізнесу, державна політика щодо малого бізнесу та рекомендації. сайт URL: <http://surl.li/adpqzj>

⁵ Конституція України. 1996. № 30, ст. 141

⁶ Цивільний Кодекс України 2003. №№ 40-44, ст.356

⁷ Податковий Кодекс України 2011 № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112

⁸ Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». 2013 № 3, ст.23

Отже, Господарський Кодекс України використовує тільки 2 критерії визначення МСП: середня кількість працівників за календарний рік та річний дохід. Виключно з метою ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності з 2018 р. використовується нова класифікація, яка не співпадає з Господарським кодексом України. Нововведення спричинили і зміни в стандартах бухгалтерського обліку. Згідно з нормами Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», суб'єкти господарювання класифікуються за розміром на мікро-, малі, середні та великі підприємства. Однак важливо зазначити, що ця класифікація застосовується лише для цілей бухгалтерського обліку та фінансової звітності, і вона не конфліктує з класифікацією, визначеною Господарським кодексом України.

Табл. 1.2. – Характеристика критеріїв визначення МСП в Україні згідно Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»⁹

Критерії	Мікро	Мале	Середнє	Велике
Балансова вартість активів	до 350 тисяч євро включно;	до 4 мільйонів євро включно	до 20 мільйонів євро включно	> 20 мільйонів євро
Чистий дохід	до 700 тисяч євро включно;	до 8 мільйонів євро включно	до 40 мільйонів євро включно;	> 40 мільйонів євро;
Середня кількість працюючих	до 10 осіб включно	до 50 осіб включно	до 250 осіб включно.	> 250 осіб

Таблиця 1.2. наочно демонструє, що Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» застосовує 3 критерії визначення МСП в Україні: балансова вартість активів, чистий

⁹ Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» 1999. № 40

дохід, середня кількість працюючих, однак дані критерії використовуються виключно з метою ведення бухгалтерського обліку та звітності.

В Європейському Союзі (далі – ЄС) критерії визначення МСП ґрунтуються на рекомендації ЄС 2003/361, яка була прийнята в 2003 році і набула чинності в 2005 році. Рекомендації ЄС встановлюють максимальні граничні значення щодо кількості працівників, річного обороту та балансового активу, які можуть використовуватися країнами-членами для визначення МСП. Хоча в ЄС існують загальні підходи до визначення малого та середнього бізнесу, конкретні критерії та умови віднесення до цієї категорії можуть варіюватися між країнами-членами. Це пов'язано з тим, що кожна країна самостійно визначає, які підприємства будуть мати право на податкові пільги, фінансову підтримку та інші переваги, що надаються МСП.

Табл. 1.3. – Характеристика критеріїв визначення МСП в ЄС згідно рекомендації європейської комісії 2003/361¹⁰

Критерії	Мікро	Мале	Середнє
Кількість працівників, осіб	До 10	До 50	До 250
Річний оборот, млн. євро	До 2 млн євро	До 10 млн. євро	До 50 млн. євро включно
Річний баланс, млн. євро	До 2 млн. євро	До 10 млн. євро	До 43 млн. євро

Таблиця 1.3. демонструє, що в ЄС для визначення статусу МСП застосовується трикомпонентний критерій, який включає в себе кількісні показники, такі як кількість працівників, річний оборот та розмір балансу, що дозволяє точніше оцінити фінансовий стан підприємства.

Аналіз вищенаведених підходів свідчить про те, що в Україні існує дві паралельні системи класифікації малих та середніх підприємств: за

¹⁰ Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises.2003.1422

Господарським кодексом України та згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».

З прийняттям змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» в 2022 році, Україна наблизилася до європейських стандартів класифікації МСП. Нова система, заснована на трьох критеріях Рекомендації Єврокомісії 2003/361 (кількість працівників, річний оборот, річний баланс), дозволяє більш точно визначити розмір підприємства та враховувати особливості його діяльності.

Зважаючи на різноманітність підходів до класифікації МСП, виникає необхідність детальніше дослідити роль цього сектору економіки. Розглянемо ключові функції МСП в національній економіці (рисунок 1.1.).

Рис. 1.1 – Функції малого та середнього підприємництва в національній економіці¹¹

¹¹ Дудчик О. Ю. Роль малого та середнього бізнесу в економіці України. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. № 6(2). С. 66

Окрім зображених на рисунку 1.1 ключових функцій, МСП виконує ще багато інших, які можуть варіюватися залежно від галузі, в якій вони працюють. Розглядаючи функції малого та середнього підприємництва, слід зазначити, що воно за своєю природою є антимонопольним та сприяє розвитку конкурентного середовища. Його численність і динамічність ускладнюють монополізацію ринків. Крім того, спеціалізація малих та середніх підприємств на вузьких сегментах ринку та використання інноваційних технологій дозволяють їм успішно конкурувати з великими корпораціями, підриваючи їхні монопольні позиції.

Розглянемо найголовніші функції малого та середнього бізнесу з точки зору ринкової економіки (рисунок.1.2.)

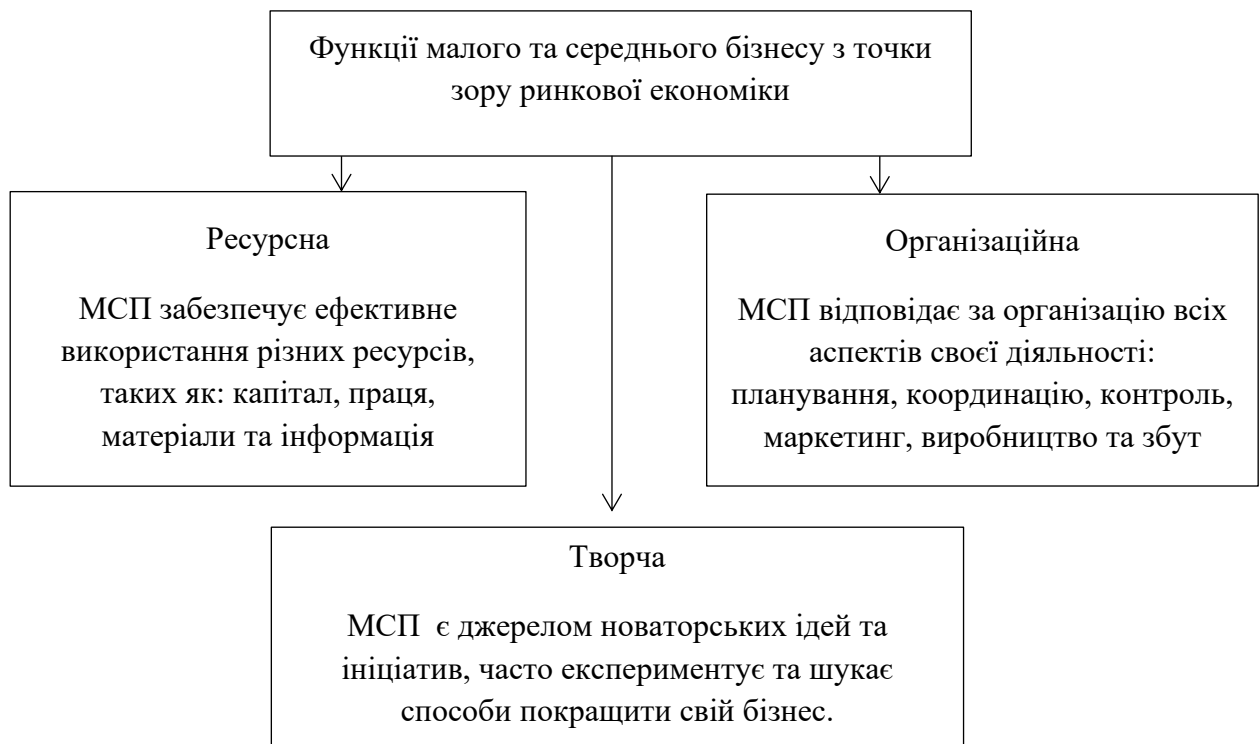

Рис. 1.2. – Функції малого та середнього підприємництва з точки зору ринкової економіки¹²

¹² Панченко С.В., Дикань В. Л., Шраменко О.В., Теоретичні основи організації підприємницької діяльності: навчальний посібник: Харків: УкрДУЗТ, 2018. Ч. 1.

Отже, організаційна та творча функції МСП тісно взаємопов'язані. Завдяки ефективному використанню місцевих ресурсів, високій організаційній гнучкості та здатності до інновацій, малий та середній бізнес відіграє важливу роль у розвитку економіки. Таким чином, роль і функції малого та середнього бізнесу чітко визначені сучасною економічною теорією. Його гнучкість, швидкість адаптації до змін ринку та здатність швидко реагувати на потреби споживачів є його ключовими перевагами. Малі та середні підприємства часто першими заповнюють нові ніші на ринку, впроваджують інноваційні продукти та послуги, що стимулює конкуренцію та сприяє загальному економічному зростанню. Дуже часто, малий та середній бізнес стає надійним партнером для великих підприємств, беручи на себе складні та ресурсомісткі виробничі операції.

Малий та середній бізнес є рушійною силою економічного зростання та соціального розвитку як на державному, так і на місцевому рівнях. Що стосується місцевого рівня, тобто територіальних громад, то наявність великої кількості малого та середнього бізнесу з невеликим числом кваліфікованих робочих місць є відіграє таке ж важливе значення, як незначна кількість великих роботодавців.

Наявність великої кількості малого та середнього бізнесу в громаді забезпечує диверсифікацію джерел надходження в бюджет такої громади, що у свою чергу робить громаду більш стійкою до економічних потрясінь. Різноманітність бізнесу знижує залежність від одного сектору і дозволяє легше переживати кризи. Мале та середнє підприємництво створює більше робочих місць у різних сферах, ніж одна велика компанія, що знижує залежність громади від одного роботодавця, підвищує якість життя та стимулює місцеву економіку. Крім того, малий та середній бізнес часто використовує місцеві ресурси, підтримуючи місцеву економіку. Враховуючи

ці фактори, малі та середні підприємства є важливими гравцями у створенні стійких та процвітаючих громад¹³.

Таким чином, мале та середнє підприємництво відіграє надважливе значення як для національної економіки так і для місцевих економік, виконуючи різноманітні соціально-економічні функції. Це підтверджує той факт що МСП є стратегічно важливою ланкою національної економіки.

1.2. Концептуальні підходи до державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні

Розвиток малого та середнього бізнесу є невід'ємною складовою успішної економічної трансформації України, що вимагає комплексної та послідовної державної політики. Така необхідність зумовлена, тим що малі та середні підприємства в Україні складають близько 99% усіх суб'єктів господарювання. Така надзвичайно висока частка малих та середніх підприємств серед усіх суб'єктів господарювання свідчить про їхню домінуючу роль в українській економіці. Крім того, ці підприємства забезпечують 74% усіх робочих місць та створюють 64% доданої вартості, що підкреслює їхній критичний внесок у розвиток країни¹⁴.

Одне з визначень державної підтримки малого та середнього бізнесу полягає в тому, що це сукупність юридичних норм та економічних умов, які створюють сприятливе середовище для підприємництва. Ці умови можуть включати податкові пільги, доступ до кредитів за зниженими ставками, надання грантів, а також створення інфраструктури для бізнесу. З іншого

¹³ Сушкова О.І., Осадчий Є.А. оцінка впливу малого і середнього бізнесу на економічний розвиток та фінансову спроможність територіальних громад різних рівнів в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. №2. 141 с.

¹⁴ Результати дослідження Програми розвитку ООН (UNDP) щодо впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. URL: <http://surl.li/lzrcpp>

боку, державна підтримка – це активні заходи, спрямовані на стимулювання підприємницької діяльності.

Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» є основоположним документом, який визначає правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва¹⁵. Згідно з цим Законом метою державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є:

- 1) створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва;
- 2) забезпечення розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності;
- 3) стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- 4) сприяння провадженню суб'єктами малого і середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки;
- 5) забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян;

Державна підтримка малого бізнесу в Україні ґрунтується на принципах ефективності, доступності, забезпечення, відкритості, прозорості та ін. Серед основних напрямів державної підтримки малого бізнесу в Україні можна виділити такі:

- спрощена процедура ведення обліку та оподаткування;
- залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм;

¹⁵ Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-VI#Text>

– створення розгалуженої інфраструктури підтримки розвитку малого підприємництва;

– спрощення процедури щодо отримання необхідних документів для функціонування малого підприємництва та ін.

У контексті державної підтримки малого та середнього бізнесу концептуальні підходи визначають, яким чином держава має підтримувати малий та середній бізнес, які інструменти для цього використовувати та які очікувати результати.

В економічній теорії існують декілька ключових концептуальних підходів щодо державної підтримки малого та середнього бізнесу, які представляють собою три основні парадигми, які протягом багатьох десятиліть формували та продовжують формувати політику різних країн щодо розвитку підприємництва.

Рис. 1.3. – Концептуальні підходи державної підтримки МСП¹⁶

¹⁶ Микитась, В. В. Особливості трансформації економічної політики держави в умовах глобалізації. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 - економічна теорія та історія економічних наук. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. 18 с.

На основі даних рисунку 1.3., детально розглянемо кожен підхід.

Ліберальний підхід до державної підтримки МСП базується на ідеї мінімального втручання держави в економічні процеси. Прихильники цього підходу вважають, що ринок сам по собі здатний ефективно розподіляти ресурси та стимулювати розвиток підприємництва. Держава в цьому контексті виступає радше як арбітр, забезпечуючи дотримання правил гри та захищаючи права власності.

Основні принципи ліберального підходу:

- свобода підприємництва: держава створює умови для максимально можливої свободи підприємницької діяльності, мінімізуючи регуляторні бар'єри.

- конкуренція: свобода конкуренції вважається рушійною силою економічного зростання та інновацій.

- обмежена роль держави: держава обмежується забезпеченням захисту прав власності, дотриманням контрактів та створенням стабільного макроекономічного середовища.

- відповідальність бізнесу: бізнес несе відповідальність за свої рішення та наслідки своєї діяльності.

Основними інструменти ліберального підходу є спрощення процедур реєстрації бізнесу, зменшення кількості дозвільних документів та спрощення процедур їх отримання, зниження податкового навантаження, спрощення податкової системи та зниження ставок податків, особливо для малих підприємств, державна підтримка конкуренції, захист прав інтелектуальної власності, створення стабільного макроекономічного середовища.

Інтервенційний підхід передбачає активне втручання держави в економіку з метою стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. На відміну від ліберального підходу, де держава відіграє пасивну роль, інтервенційний підхід передбачає цілеспрямовану політику, спрямовану на підтримку підприємництва.

Основні принципи інтервенційного підходу:

- активна роль держави: держава виступає не лише як арбітр, а й як активний учасник економічних процесів.

- цільова підтримка: держава надає підтримку певним сегментам МСП, таким як інноваційні підприємства, соціальний бізнес або підприємства у відсталих регіонах.

- планування: державна політика щодо підтримки малого бізнесу базується на чітко визначених цілях та планах.

Основними інструментами інтервенційного підходу є пряме фінансування (пільгове кредитування, субсидії, гранти), непряме фінансування (податкові пільги, страхування, державні гарантії), створення інфраструктури (бізнес центри, центри підтримки бізнесу, індустріальні парки).

Інтервенційний підхід має ряд переваг та недоліків. Основною перевагою даного підходу є те, що завдяки цілеспрямованій підтримці держава може швидко розвивати пріоритетні галузі, стимулювати розвиток інноваційних підприємств, вирішувати соціальні проблеми пов'язані із безробіттям. Ключовим недоліком інтервенційного підходу є значні фінансові витрати з державного бюджету, необхідні для реалізації таких програм. Крім того, існує ризик, що надана підтримка буде використана неефективно або призведе до ситуації, коли підприємства стануть надмірно залежними від державної допомоги, що може гальмувати їхній самостійний розвиток.

Кластерний підхід передбачає фокусування на створенні та підтримці кластерів – географічно зосереджених груп взаємопов'язаних компаній, постачальників, наукових установ та інших організацій, які працюють у споріднених галузях. Цей підхід дозволяє підвищити конкурентоспроможність підприємств, стимулювати інновації та сприяти економічному зростанню.

Основні принципи кластерного підходу:

- співпраця: компанії в межах кластера співпрацюють між собою, обмінюються досвідом, технологіями та ресурсами.
- спеціалізація: кожне підприємство в кластері спеціалізується на певній діяльності, що дозволяє досягти високого рівня експертизи.
- інновації: кластери стимулюють інноваційну діяльність, оскільки компанії можуть об'єднувати свої зусилля для розробки нових продуктів і технологій.
- зв'язок з науковими установами: співпраця з університетами та науково-дослідними інститутами сприяє розвитку нових технологій та підвищенню кваліфікації персонал.

Основними інструментами кластерного підходу є: венчурне фінансування, гарантійні фонди, фонди підтримки інновацій, створення центрів підтримки підприємництва, створення кластерних асоціацій, розробка кластерних стратегій.

Хоча кластерний підхід має багато переваг, він також має свої недоліки та потенційні ризики, основним із яких те, що формування кластеру – це тривалий процес, який вимагає часу для побудови довіри між учасниками та встановлення ефективних взаємодій. Недостатня координація дій між учасниками кластера може призвести не лише до дублювання зусиль та неефективного використання ресурсів, але й до зниження конкурентоспроможності кластера в цілому.

На основі вищенаведеної інформації можна стверджувати, що в Україні спостерігається змішаний підхід до системи державної підтримки малого та середнього бізнесу, який поєднує елементи різних концепцій:

- елементи ліберального підходу в Україні проявляються у спрощенні процедур реєстрації бізнесу, зниженні податкового навантаження для малих підприємств, а також у декларованій меті створення сприятливого бізнес-клімату.

- елементи інтервенційного підходу проявляються у наявності державних програм підтримки МСП, таких як кредитування під державні гарантії, грантові програми, програми підтримки експорту, програми стимулювання виробництва, програми стимулювання попиту на українську продукцію, тощо.

- елементи кластерного підходу проявляються у спробах створення кластерів у різних галузях економіки, хоча цей напрямок в Україні поки що розвивається недостатньо активно.

Три розглянуті парадигми надають нам загальне уявлення про підходи до державної підтримки МСП в економічній практиці та теорії. Однак, реальність бізнесу набагато різноманітніша і спектр концептуальних підходів продовжує розвиватися. Розглянемо додаткові підходи, які також є релевантними для українського контексту:

- Інноваційний підхід: фокусується на стимулюванні інноваційної діяльності МСП. Держава створює сприятливе середовище для розробки та впровадження нових технологій, надає фінансову підтримку інноваційним проектам, співпрацює з науковими установами та університетами. Ключовими інструментами такого підходу є технопарки, бізнес-інкубатори, грантові програми на наукові дослідження та розробки, податкові пільги для інноваційних компаній¹⁷.

- Соціальний підхід: наголошує на соціальній відповідальності бізнесу та його ролі у вирішенні соціальних проблем. Держава підтримує соціальні підприємства, які створюють робочі місця для вразливих категорій населення, займаються екологічними проектами або надають соціальні послуги. Ключовими інструментами такого підходу є соціальне підприємництво, кооперативи, соціальні франшизи, грантові програми на соціальні проекти¹⁸.

¹⁷ Інноваційний розвиток підприємства. Навчальний посібник. Тернопіль. 2015. 224 с.

¹⁸ Король С. Я. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку : монографія. Київ. 2016. 416 с.

- Міжнародний підхід: спрямований на інтеграцію українського МСП в глобальні виробничі ланцюжки. Держава підтримує експортну діяльність МСП, сприяє їхній участі у міжнародних виставках та форумах, надає інформаційну підтримку щодо виходу на зовнішні ринки. Ключові інструменти: експортні кредити, страхування експортних ризиків, участь у міжнародних торгових місіях.

- Регіональний підхід: враховує специфіку різних регіонів України та спрямований на розвиток МСП з урахуванням їхніх потреб та потенціалу. Держава розробляє регіональні програми підтримки МСП, які враховують особливості місцевої економіки та інфраструктури. Ключовими інструментами такого підходу є: регіональні фонди підтримки підприємництва, кластерні ініціативи, розвиток інфраструктури в регіонах¹⁹.

Слід зазначити, що жоден з вищезазначених підходів не є універсальним і найкращим для всіх ситуацій. Найбільш ефективною є комбінація різних підходів, яка дозволяє врахувати різноманітність потреб МСП та особливості конкретних регіонів.

Для України, яка прагне сприяти розвитку малого та середнього бізнесу, критично важливо мати чітке розуміння своєї економічної, соціальної та політичної ситуації. Таке розуміння дозволить визначити пріоритети для розвитку МСП та розробити цільові програми, які найбільш ефективно відповідають їхнім потребам. Регулярний моніторинг результатів таких програм дозволить своєчасно виявляти недоліки та вносити необхідні корективи, забезпечуючи постійне вдосконалення політики підтримки підприємництва. Крім того, важливо створити сприятливе бізнес-середовище, яке включатиме в себе спрощені процедури реєстрації підприємств, доступ до фінансування, зменшення бюрократичних бар'єрів.

Розглянемо основні види державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (табл.1.4.).

¹⁹ Максимчук М. В. Інструменти підтримки бізнесу в регіоні: проблеми формування та перспективи інституалізації. Територіальний розвиток та регіональна економіка.2018. №4. с.132.

Табл. 1.4. – Види державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні^{20 21}

Вид підтримки	Інструмент підтримки	Заходи підтримки, фактично діючі в Україні
Фінансова державна підтримка	часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами / часткова компенсація вартості придбаного майна	Програма «Доступні кредити 5-7-9%», державна програма компенсації вартості сільгосптехніки українського виробництва у розмірі 25%, Програма компенсації аграріям 80% вартості розмінування забруднених земель.
	гарантії та поруки за кредитами МСП	Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві надає гарантії під кредити дрібних, малих та середніх фермерів, які обробляють до 500 га.
	кредити, у тому числі мікрокредити, для започаткування і ведення власної справи; кредити на придбання і впровадження нових технологій;	Програми мікрокредитування, кредити на інновації.
	урядові грантові програми	Урядові грантові програми є-Робота: Гранти на будь-який мікробізнес у розмірі до 250 тис. грн. Гранти до 8 млн. грн. на розширення чи створення підприємств у сфері переробки. Гранти на посадку садів – до 400 тис. грн. на 1 га. Гранти на будівництво нових теплиць – до 7 млн грн. Гранти для стартапів у ІТ. Гранти на навчання нових навичок у сфері інформаційних технологій.
	фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій	Програма «Енергозабезпечення діяльності бізнесу» в рамках кредитування «Доступні кредити 5-7-9%», Придбання газових генераційних установок в рамках програми «Доступні кредити 5-7-9%».
Інформаційно-консультаційна державна підтримка	створення та забезпечення функціонування державних, регіональних і місцевих інформаційних систем, інформаційно-комунікаційних мереж,	Портал Дія, регіональні бізнес-портали, центри підтримки підприємництва, онлайн-платформи для консультацій, гарячі лінії.

²⁰ Складено за: URL: <https://bdf.gov.ua/programs/dostupni-kredyty-5-7-9/>

²¹ Складено за URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota>

З таблиці 1.4. очевидно, що державна підтримка малого та середнього підприємництва в Україні охоплює широкий спектр інструментів, зосереджених переважно на фінансовій сфері. Держава пропонує різноманітні програми кредитування, грантової підтримки. Це свідчить про прагнення уряду стимулювати розвиток підприємництва, особливо в пріоритетних секторах, таких як сільське господарство, переробка та ІТ.

Окрім фінансової підтримки, важливу роль відіграють інформаційна та консультаційна допомога. Створення онлайн-платформ, центрів підтримки та надання консультацій сприяє підвищенню обізнаності підприємців про доступні інструменти підтримки та допомагає вирішувати повсякденні бізнес-завдання. Однак, ефективність цих програм залежить від багатьох факторів, включаючи доступність інформації про програми, простоту процедур отримання підтримки та відповідність умов програм потребам бізнесу. Тому для держави вкрай важливо постійно оцінювати ефективність існуючих програм та вносити необхідні корективи.

1.3. Нормативно-правове забезпечення підтримки вітчизняного малого та середнього підприємництва в умовах релокації

Повномасштабна війна росії проти України кардинально змінила умови ведення бізнесу в країні. Щоб вижити та продовжити свою діяльність, тисячі українських підприємств були змушені переїхати з регіонів, охоплених бойовими діями. Релокація стала не просто вибором, а необхідністю для збереження бізнесу та робочих місць. З метою підтримки бізнесу в цей складний період, Уряд України, зокрема Міністерство економіки, оперативно запустило спеціальну програму релокації²². Ця ініціатива дозволила підприємствам з постраждалих регіонів отримати необхідну допомогу для переїзду та адаптації на новому місці.

²² Урядова програма ре локації українських підприємств. URL: <https://is.gd/sRfXCC>

Початок повномасштабного вторгнення призвів не лише до переміщення мільйонів українців, але й змусив бізнес або припиняти свою діяльність або шукати нові локації, ринки збуту тощо. За даними дослідницької агенції «Gradus Research»: «у перший місяць повномасштабного вторгнення 86% підприємств зупинили свою діяльність або скоротили її, а за даними аналогічного опитування влітку частка таких підприємств склала 78%»²³. За даними Міністерства економіки, на березень 2024 року, з початку повномасштабного вторгнення в Україні було зафіксовано понад 18 900 випадків переїзду бізнесу з одного регіону в інший²⁴. Ці цифри свідчать про масштабність процесу релокації та його важливість для української економіки.

Основою нормативно-правового забезпечення процесу релокації підприємств в Україні є такі нормативно-правові акти:

1. Закон України Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року²⁵.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 року № 305 «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану»²⁶.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 року № 246-р «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію»²⁷.

Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» має найвищу юридичну силу серед наведених документів та

²³ Опитування українського бізнесу. Липень 2022 / Gradus Research company. URL: https://gradus.app/documents/262/Gradus_Forbes_Ukrainian_Business_Survey.pdf (дата звернення: 17.11.2023).

²⁴ Інформаційно-реферативний бюлетень (Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі» Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи (25-31.03.2024 р.) URL: <http://surl.li/qqorhg>

²⁵ Закон України Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 2102-IX від 24.02.2022

²⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 року № 305

²⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» від 25 березня 2022 року № 246-р

створює загальний правовий каркас для проведення заходів, пов'язаних з воєнним станом, включаючи релокацію підприємств. Він надає правові підстави для обмеження прав і свобод громадян та юридичних осіб у необхідних випадках.

Постанова Кабінету Міністрів України № 305 «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» безпосередньо стосується релокації, передбачаючи безоплатне перевезення майна вітчизняних підприємств. Цей документ є важливим інструментом для сприяння переміщенню бізнесу. Згідно постанови, АТ «Укрпошта» зобов'язане надавати послуги з безоплатного перевезення майна суб'єктів господарювання України, перелік яких затверджується у встановленому порядку.

Розпорядження Кабінету Міністрів України № 246-р «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» конкретизує механізми реалізації заходів, передбачених постановою. Дане розпорядження КМУ затверджує конкретний план дій, який визначає порядок переміщення виробничих потужностей. Цей документ є важливим інструментом для координації зусиль різних органів державної влади та суб'єктів господарювання в процесі релокації.

Реагуючи на виклики воєнного часу, Міністерство економіки України з березня 2022 року впровадило програму релокації українських підприємств. Мета програми - забезпечити безперервність виробництва та збереження робочих місць шляхом переміщення підприємств з небезпечних регіонів до більш безпечних. Програма передбачає безкоштовне перевезення обладнання залізничним та поштовим транспортом, а також логістичну підтримку для підприємств, які здійснювали перевезення самостійно. Заявку для участі у програмі подають різні підприємства, не лише великі бізнеси, але й малі виробництва, штат яких налічує 10-20 працівників. Міністерство економіки

України визначає черговість релокації компаній. Пріоритет мають стратегічні підприємства та компанії, які виробляють товари першої необхідності. Також, пріоритет у черговості релокації надається підприємствам, які можуть самостійно забезпечити демонтаж та перевезення своїх потужностей до найближчої станції АТ (далі – Акціонерне товариство) «Укрзалізниця». Можливість для евакуації бізнесу існує лише тоді, коли немає надмірної загрози водіям та залізничникам. У зоні безпосередніх бойових дій та через гуманітарні коридори релокація не проводиться.

Алгоритм релокації підприємств:

- подача заявки: підприємства, незалежно від розміру, подають онлайн-заявку, де детально описують свої потреби: тип виробництва, кількість працівників, обладнання, бажане місце розташування тощо.

- пріоритетність: перевагу мають стратегічні підприємства та виробники товарів першої необхідності. Також враховується здатність підприємства самостійно організувати частину переїзду.

- вибір напрямку: підприємство обирає одну з дев'яти областей, які готові прийняти виробничі потужності.

- пошук нового місця: відповідальні фахівці з областей допомагають знайти відповідні приміщення, організувати підключення комунікацій та вирішити інші організаційні питання.

- логістика: держава забезпечує безкоштовне перевезення обладнання залізницею або поштою, а також надає логістичну підтримку при самостійному перевезенні.

Тривалість розгляду від 1 до 3 днів для підприємств, що мають першочергове значення для оборонного комплексу, життєдіяльності населення та підтримки економіки у воєнний час. Щодо інших підприємств (не пріоритетних) – заявки можуть розглядатися до 5 днів.

Наразі здійснюється переміщення підприємств в один з чотирнадцяти регіонів (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька, Волинська, Рівненська,

Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Дніпропетровська та Київська (за виключенням м. Києва) області). Наступний етап – безпосереднє контактування з фахівцями в областях.

Головним перевізником виступає АТ «Укрзалізниця» та АТ «Укрпошта». Вони відповідають за підвезення обладнання до залізничної станції, а також можуть виступати оператором. Така співпраця забезпечує оперативне проходження блокпостів, оформлює транспортні накладні та інші документи, що дозволяють компенсувати підприємству витрати на транспортування. Після прибуття на нове місце, підприємство монтує обладнання, підключається до мереж, запускає роботу. Фахівці обласних адміністрацій сприяють і допомагають компанії у облаштуванні. Державна служба зайнятості додатково співпрацює з підприємством у питанні працевлаштування робітників, а Державна служба з питань праці консультує у сфері гарантій безпеки життя і здоров'я працівників.

Держава потурбувалася, щоб процес прийняття пропозиції переміщення був максимально спрощеним, швидким та мало витратним. Щоб отримати право на релокацію підприємства, керівництву варто всього лиш подати заяву до Мінекономіки, й отримати відповідь протягом 5 наступних днів. Насамперед відомство розглядає заяви від виробників продуктів харчування, питної води, одягу, а також оборонно-промислового комплексу. Такий раціональний підхід дає змогу економити час, задовольняти першочергово нагальні потреби виробництв продукту першої необхідності, примножуючи разом ефективність роботи усіх ланок.

Уряд України розробив комплекс заходів для підтримки підприємств, які вирішили релокуватися в безпечніші регіони. Ключову роль у цьому процесі відіграють державні компанії та органи влади, які забезпечують процес релокації, а саме:

- безкоштовне транспортування: АТ «Укрпошта» та АТ «Укрзалізниця» забезпечують безкоштовне перевезення обладнання та виробничих вантажів, а також сприяють швидкому проходженню через блокпости.

- пошук приміщень: Фонд державного майна допомагає підприємствам знайти відповідні склади та приміщення для розміщення виробництва та офісів.

- підтримка на місці: місцева влада виступає надійним партнером для підприємств, що релокуються, забезпечуючи допомогу у розміщенні, підключенні комунікацій та пошуку нових можливостей.

Внаслідок повномасштабної війни, значна частина українських підприємств, особливо малих та середніх, зіткнулась із критичною проблемою логістичних ланцюгів. Відновлення попередніх маршрутів постачання виявилось економічно недоцільним або фізично неможливим. З метою подолання цієї проблеми, урядом було ініційовано створення спеціалізованих цифрових платформ. Так, для координації взаємодії виробників з органами місцевої влади та міжнародними партнерами була розроблена «Національна платформа продовольчої безпеки України»²⁸. Впровадження цих інструментів дозволило частково вирішити проблему логістичного забезпечення та сприяло відновленню виробничих процесів.

З метою збереження виробничого потенціалу України та забезпечення стабільної роботи підприємств у складних воєнних умовах, Міністерство економіки України розробило програму релокації підприємств. Ця програма передбачає всебічну підтримку бізнесу, включаючи: допомогу у виборі нового місця розташування, організацію перевезення, забезпечення житлом працівників, пошук персоналу та відновлення логістичних ланцюгів. Одним з основних факторів, що впливають на рішення підприємств про релокацію, є оцінка рівня безпеки нового розташування.

У рамках державної програми підтримки релокації підприємств здійснюється широкий спектр заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для переміщення виробничих потужностей та забезпечення безперебійної роботи підприємств на нових локаціях. Для

²⁸ URL: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayini-stvoreno-nacionalnu-platformu-prodovolchoyi-bezpeki>

забезпечення ефективної релокації підприємств, держава впроваджує комплекс нормативно-правових та організаційних заходів, зокрема:

- Постановою Кабінету Міністрів України «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» від 27.05.2022 р. № 634 встановлено особливий порядок та умови оренди державного майна на час воєнного стану і наділено відповідними повноваженнями органи місцевого самоврядування, у тому числі щодо запровадження пільг для орендарів²⁹.

- Державною службою зайнятості надається допомога підприємствам з кадрових питань, здійснюється підбір працівників; Державною службою України з питань праці забезпечується необхідний консультаційний супровід підприємств. Йдеться про оплату праці, звільнення, переведення, оголошення простою, облік робочого часу працівників, організацію ведення робіт, створення безпечних та здорових умов праці, надання адміністративних послуг тощо. Консультавання релокованих підприємств є корисною послугою з огляду на зміни, які вносяться до трудового законодавства для його адаптації до умов воєнного стану, і з цією метою Держпраці створено telegram-бот для оперативного надання підприємцям відповідей на поширені запитання з трудового законодавства, а також запущено спеціальний інформаційний портал про трудові відносини в умовах воєнного стану³⁰.

Окрім того, реалізуються грантові програми підтримки бізнесу у воєнний час. Зокрема, програма «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» фінансується ЄС та урядом Німеччини. У рамках цього проекту, мікрогранти в еквіваленті по 125 тис. грн. (4000 євро) кожен доступні через портал Дія³¹. Пріоритет надається компаніям, які займаються виробництвом життєво необхідних товарів та послуг для громадян України та Збройних сил України.

²⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» від 27.05.2022 р. № 634

³⁰ URL: <https://pratsia.in.ua/relocation.php>

³¹ URL: <https://guide.dii.gov.ua/view/nadannia-dopomohy-v-ramkakh-prohramy-mizhnarodnoi-tekhnichnoi-dopomohy-eu4business>

Таким чином, реалізація Програми релокації підприємств здатна створити передумови для максимально швидкого перезапуску їхньої діяльності й полегшення повоєнного відновлення економіки України. Подальші дії слід сфокусувати у напрямі вирішення питань пошуку замовлень для підприємств (зокрема, організації державного замовлення на соціально важливу продукцію і товари для забезпечення потреб ЗСУ), покращення логістики доставки готової продукції (у тому числі й відправлення її на експорт), інформаційного супроводу роботи підприємств (забезпечення їх інформацією щодо наявної кон'юнктури, потреб ринку тощо), стимулювання виробництва продукції з більшим вмістом доданої вартості, що дозволить задіяти більше працівників, у тому числі й ВПО.

Отже, мале та середнє підприємництво є ключовим елементом економіки будь-якої країни, сприяючи економічному зростанню, інноваціям та соціальній стабільності. МСП є більш гнучкими, що дозволяє їм швидше адаптуватися до змін. Соціально-економічний розвиток малого та середнього підприємництва значною мірою обумовлений державною політикою, спрямованою на підтримку та стимулювання їх діяльності. Провідні країни світу визнають важливість МСП і будують свої політичні та економічні програми на принципі «Think Small First» (Спочатку думай про малих).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ РЕЛОКАЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз впливу релокації на функціонування і розвиток малого та середнього бізнесу в Україні

Війна завдала нищівного удару по українському бізнесу. Майже половина підприємств була змушена повністю призупинити свою діяльність після 24 лютого 2022 року. Лише невелика частина змогла зберегти або навіть збільшити обсяги виробництва. Загальні втрати малого та середнього бізнесу за 6 тижнів війни оцінюються в колосальну суму – 85 мільярдів доларів США³². Це свідчить про катастрофічні наслідки початку повномасштабної агресії для економіки України. Згідно з результатами опитувань власників підприємств, 46,8 % з них цілком чи майже повністю зупинились після 24.02.2022 року і лише 12,4 % зберегли чи наростили обсяги діяльності порівняно з довоєнним часом³³. Початкова фаза повномасштабної збройної агресії проти України мала катастрофічно деструктивний вплив на її економіку.

Релокація тисяч українських підприємств, зумовлена воєнними діями, суттєво змінила ландшафт українського бізнесу, особливо вплинувши на динаміку розвитку малого та середнього підприємництва. Близько 19% підприємств перемістили свої виробничі потужності та персонал в більш безпечні регіони. Особливо гостро ця проблема торкнулася Сходу України, де понад 40% компаній були змушені змінити місце розташування³⁴.

³² Дослідження Advanter Group щодо стану МСБ в Україні

URL: <https://drive.google.com/file/d/1qbTXyuK3YWnmjBIPTY8lbGr8JTLfBmuc/view>

³³ Дослідження Центру розвитку інновацій, Офісу з розвитку підприємництва та експорту, національний проект Дія. Бізнес щодо стану та потреб українського бізнесу під час воєнного стану

³⁴ Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні. Careerhub. 2022. URL: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stand/>

Натомість на заході, в центрі, на півночі та півдні країни ситуація була стабільнішою – лише третина бізнес-структур зазнала значних втрат.

Проаналізуємо загальну кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання в Україні за роками з 2017 по 2023 рік, з розподілом за типами підприємств: малі, середні та великі (табл.2.1.)

Табл. 2.1.- Загальна кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання в Україні за роками з 2017 по 2023 рік³⁵

Рік	Усього, т ис. осіб	Підприємства					
		Малі		Середні		Великі	
		од	Питома вага, %	од	Питома вага, %	од	Питома вага, %
2017	388 256	322 920	95,47	14 937	4,42	399	0,12
2018	355 877	339 374	95,36	16 057	4,51	446	0,13
2019	380 597	362 328	95,2	17 751	4,66	518	0,14
2020	373 822	355 708	95,15	17 602	4,71	512	0,14
2021	370 834	352 722	95,12	17 502	4,72	610	0,16
2022	261 924	246 647	94,17	14 783	5,64	494	0,19
2023	307788	293274	95,29	14 006	4,55	508	0,16

Аналіз даних таблиці 2.1. вказує на поступове збільшення кількості нових бізнесів у період з 2017 по 2021 роки. Проте, повномасштабне вторгнення росії в 2022 році призвело до різкого скорочення їхньої кількості. Найбільш вразливим сегментом виявилися малі підприємства. Саме вони зазнали найбільших втрат, скоротивши свою чисельність на понад 106 тисяч одиниць, що становить близько 43% від загальної кількості малих підприємств, в порівнянні з 2021 роком. Кількість середніх підприємств скоротилась на більш ніж на 2,7 тис одиниць, або на 18,3%.

Після різкого спаду попереднього року, у 2023 році спостерігається певне зростання кількості малих підприємств. Їхня чисельність збільшилася

³⁵ Складено на сонові URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

на 45,8 тисяч одиниць, що становить 17,5% порівняно з 2022 роком. Це свідчить про те, що частина малого бізнесу змогла адаптуватися до нових умов та продовжити свою діяльність. Проте, ситуація з середніми підприємствами залишається складною. Незважаючи на загальну тенденцію до відновлення, кількість середніх підприємств у 2023 році зменшилася ще на 777 одиниць, або на 5,2%, що вказує на те, що саме цей сегмент бізнесу зазнав найбільших труднощів внаслідок війни та економічної кризи. Великі підприємства, як правило, мають більші ресурси та можливості для адаптації до нових умов. Тому їхня кількість у 2023 році дещо зросла, збільшившись на 14 одиниць, або на 2,8%. Однак, слід зазначити, що це зростання є незначним і не компенсує загального спаду, який відбувся у попередні роки.

Малі та середні підприємства є рушійною силою української економіки, їхня частка в загальній структурі бізнесу становить понад 99%, при цьому на малі підприємства припадає аж 95,2%. Це свідчить про те, що саме цей сегмент є найбільш численним та динамічним.

Розглянемо в динаміці кількість зареєстрованих малих та середніх підприємств в Україні протягом 2017-2023 рр.

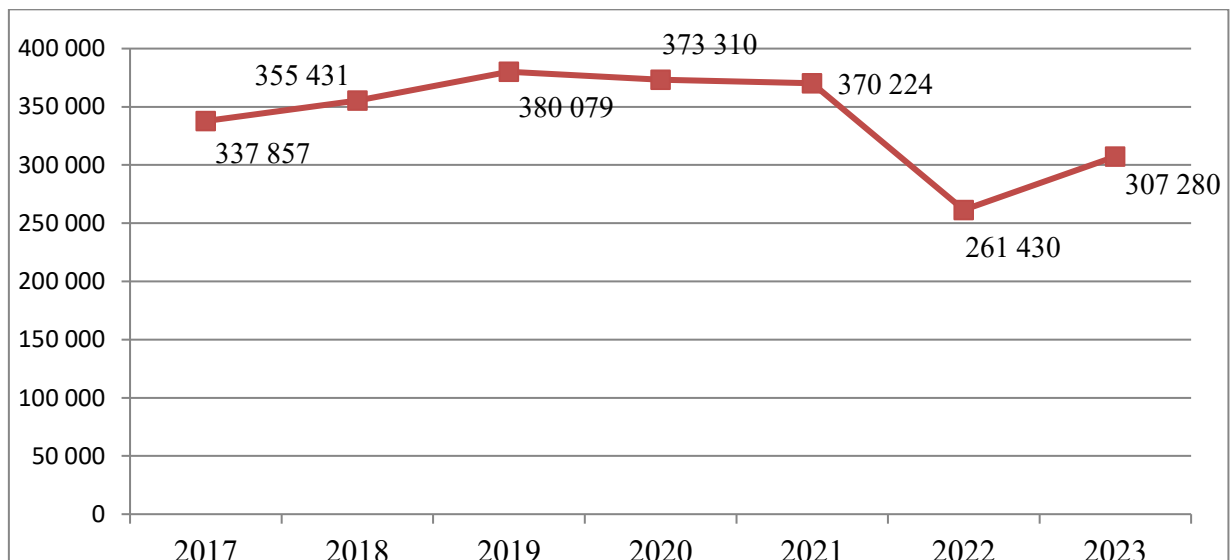

Рис.2.1. Динаміка чисельності зареєстрованих МСП в Україні³⁶

³⁶ Складено на сонові URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

Дослідження динаміки кількості зареєстрованих МСП в Україні за період 2017-2022 років на основі даних рисунку 2.1 виявило неоднозначну тенденцію. Так, у період з 2017 по 2019 роки спостерігалось стійке зростання кількості суб'єктів господарювання мікро-, малого та середнього бізнесу. Проте, початок пандемії COVID-19 у 2020 році призвів до уповільнення темпів зростання протягом 2020-2021 років, а у 2022 році – до значного скорочення їхньої кількості. Повномасштабне вторгнення росії стало каталізатором різкого спаду кількості зареєстрованих МСП, що свідчить про масштабні руйнування, перебої в ланцюгах постачання, втрату ринків збуту та інші негативні наслідки війни для підприємницької діяльності. Однак, український бізнес демонструє вражаючу стійкість. Незважаючи на всі труднощі, у 2023 році спостерігається позитивна динаміка: кількість МСП зросла більш ніж на 17%³⁷. Це свідчить про адаптивність українських підприємців та їхню здатність долати виклики. Разом з тим, повне відновлення до довоєнних показників потребує часу. Загальна кількість МСП все ще не досягла рівня 2017 року. Це означає, що для повного відновлення бізнес-середовища необхідні додаткові зусилля як з боку держави, так і з боку міжнародних партнерів.

Однак, для більш детального розуміння динаміки розвитку бізнес-середовища необхідно звернути увагу на окремі складові МСП. Особливу увагу варто приділити фізичним особам-підприємцям (ФОП), які також є невід'ємною частиною сектору МСП. Оскільки ФОП є найчисленнішою категорією суб'єктів господарювання в Україні, аналіз динаміки їхньої кількості дозволить нам отримати більш повну картину стану та розвитку малого бізнесу в країні. Саме ФОП найшвидше реагують на зміни в економічному середовищі, тому їхня кількість є своєрідним барометром загальної підприємницької активності. Аналіз динаміки та структури ФОП за період з 2017 по 2024 роки дозволить ідентифікувати ключові тренди

³⁷ Дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни. URL: <https://business.diiia.gov.ua/cases/novini/doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni>

розвитку малого бізнесу в Україні та оцінити вплив різних факторів на їхню діяльність (рис.2.2.).

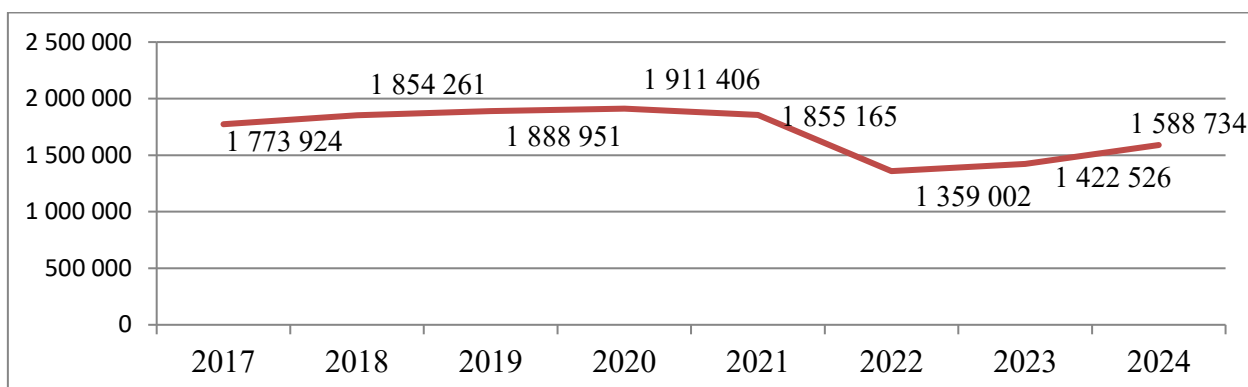

Рис.2.2. Динаміка чисельності зареєстрованих ФОП в Україні³⁸

Рисунок 2.2. наочно демонструє позитивну динамку чисельності зареєстрованих ФОП з 2017 по 2020 роки, їхня чисельність в Україні зросла на 7,7%, додавши понад 137 тисяч нових підприємців. Однак, у 2022 році відбулося різке скорочення на 36,5%, або на 496 тисяч осіб. У наступні два роки спостерігається поступове відновлення: у 2023 році кількість ФОП зросла на 4,6%, за I півріччя 2024 року – на 10,4%. Це свідчить про те, що українські підприємці, незважаючи на значні виклики, демонструють високий рівень адаптивності та прагнення до розвитку власної справи.

Розглянемо структуру МСП в Україні станом на 2023 рік

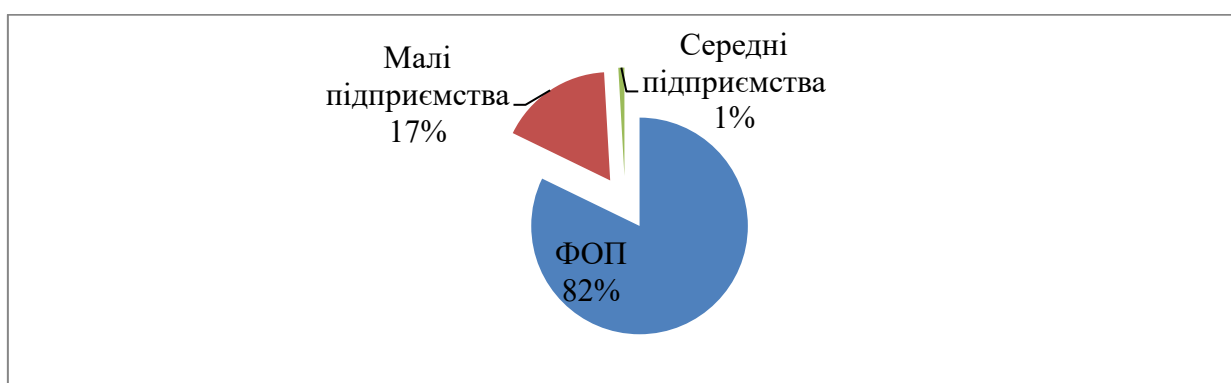

Рис. 2.3. Структура малого та середнього бізнесу в Україні за організаційно-правовою формою³⁹

³⁸ Складено на основі URL: <https://ukrstat.gov.ua>

Рисунок 2.3. наочно демонструє, що індивідуальне підприємництво є визначальною рисою українського бізнес-ландшафту. Фізичні особи-підприємці складають 82% від загальної кількості суб'єктів господарювання, що свідчить про значну роль ФОП в економіці країни. Частка малих підприємств складає 17%, тоді як середніх всього 1%. Це свідчить про те, що малий бізнес є домінуючою силою на ринку. Якщо порівняти чисельність МСП з великим бізнесом, то частка великого бізнесу складає всього 0,02% у загальній структурі українського бізнесу.

У березні 2022 року розпочала своє функціонування державна програма з релокації. Основним географічним напрямом релокації були західні області України. На рис. 2.4. наведено географію релокованих підприємств у розрізі областей станом на початок 2023 року.

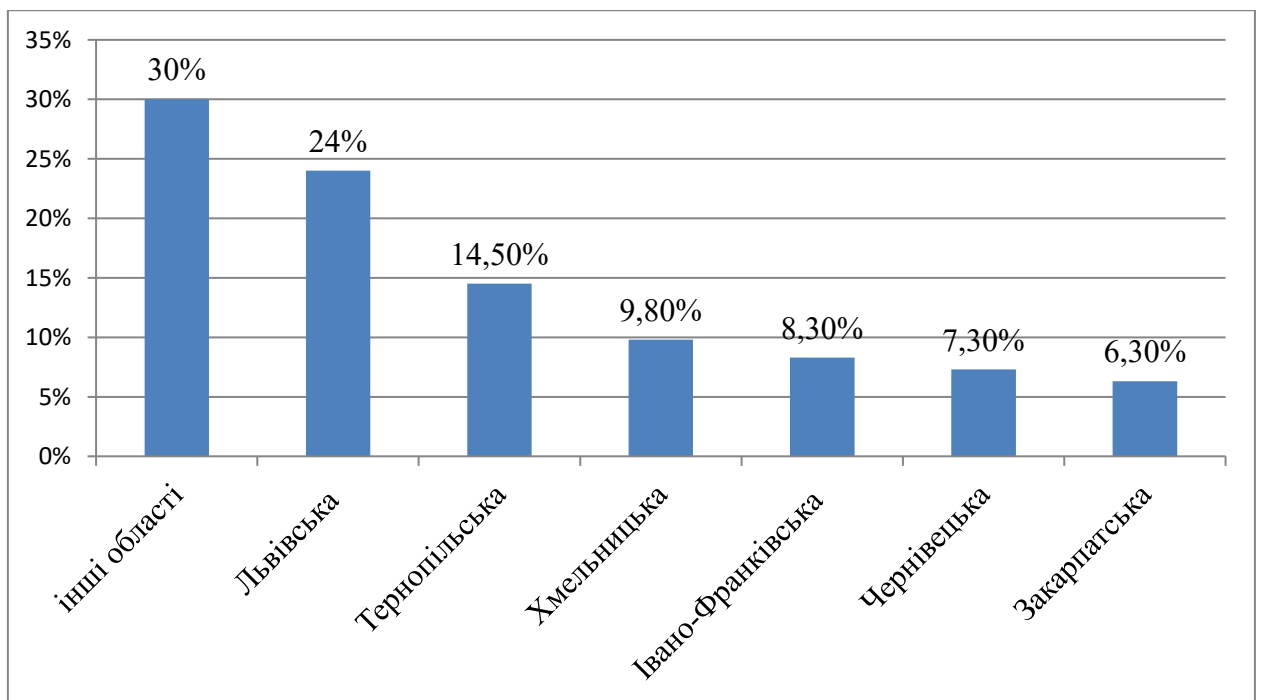

Рис.2.4. – Географія релокованих підприємств в Україні у розрізі областей, станом на початок 2023 року⁴⁰

Аналіз рисунка 2.4. чітко демонструє лідерство західних регіонів України у процесі релокації бізнесу. Львівська, Тернопільська, Хмельницька

³⁹ Складено на основі URL: <https://ukrstat.gov.ua>

⁴⁰ Мангушев Д.В. Бударіс Т.І., Калініченко В. В. Релокація бізнесу в умовах війни. Економіка та управління підприємствами. 2023. № 75. с. 121.

та Івано-Франківська області стали основними напрямками переміщення підприємств. Релокація підприємств в Україні є динамічною, а наведені дані не є абсолютними й постійно змінюються. Розмір підприємства значно впливає на тип релокації. Малі підприємства частіше обирають повну релокацію, тоді як середні та великі підприємства, як правило, здійснюють лише часткову, а це означає, що частина діяльності підприємства залишається на попередньому місці.

Необхідно звернути увагу на той факт, що темпи релокації підприємств у західні області також поступово знижуються, що передусім пов'язано зі стабілізацією ситуації та деокупацією північно-східної частини України. Найбільший приріст релокованих підприємств спостерігався протягом 2 кварталу 2022 року. В подальшому темпи зростання кількості релокованих підприємств скорочується.

Аналіз кількісних даних свідчить про низькі темпи внутрішньої релокації підприємств. Серед основних чинників, що стримують цей процес, можна виділити відсутність комплексної економічної оцінки регіонів, обмеженість державної підтримки та наявність значних бар'єрів на етапі адаптації підприємства на новому місці. Зокрема, підприємці стикаються з необхідністю проведення детального маркетингового дослідження, вирішення питань інтеграції у регіональну економіку, забезпечення персоналу житлом та соціальними послугами, а також пошуку фінансових ресурсів для інвестицій у нове виробництво.

Тому зростання кількості релокованих підприємств слід розглядати, урахувавши, що частина підприємств повернулися назад у вихідні місця, особливо це стосується підприємств, які на початку війни переїхали з Київської, Чернігівської та Сумської областей. Частина підприємств, зокрема сфери інформаційних технологій і сфери послуг, які переїхали в Західну Україну, однак мали тісні зв'язки із зарубіжними країнами, згодом перевезли свій бізнес за кордон. Очікувано, зменшилася кількість зареєстрованих підприємців у Донецькій, Луганській та Херсонській

областях, тоді як майже в усіх інших регіонах спостерігається стрімке зростання⁴¹.

Статистичні дані свідчать про значний внесок малих та середніх підприємств у забезпечення зайнятості населення України. Незважаючи на складні умови, пов'язані з воєнними діями та економічними труднощами, саме цей сектор економіки залишається основним роботодавцем для більшості українців.

Таблиця 2.2. - Динаміка розподілу кількості працівників, зайнятих на великих, середніх та малих підприємствах України протягом 2014–2022 рр.⁴²

Рік	Усього	Підприємства					
		малі		середні		великі	
		Тис. осіб	% до загальної к-сті працівників	Тис. осіб	% до загальної к-сті працівників	Тис. осіб	% до загальної к-сті працівників
2017	5812,9	1658,9	28,6%	2593,1	44,6%	1560,9	26,8%
2018	5959,5	1641,0	27,5%	2744,2	46,0%	1574,3	26,5
2019	6407,5	1746,6	27,2%	3052,6	47,6%	1608,3	25,1%
2020	6366,1	1703,1	26,75%	3088,4	48,51%	1574,6	24,7%
2021	6391,7	1775,2	27,77%	2967,8	46,43%	1648,7	25,7
2022	5832,4	1429,7	26,56%	2582,8	47,99%	1369,9	25,4
2023	4932,2	1310,5	26,6%	2327,6	47,2%	1294,0	26,2%

На основі даних таблиці 2.2. очевидно, що малі та середні підприємства продовжують домінувати на ринку праці, забезпечуючи робочими місцями понад 70% працездатного населення. Розглянемо в порівнянні динаміку зайнятих у сфері МСП та великого підприємництва (рис.2.5.).

⁴¹ Ковалишин В. Р. Вплив релокації бізнесу на соціально-економічний розвиток Карпатського регіону. Регіональна економіка. 2024. № 1. с. 28 (с 25-33)

⁴² Складено на основі URL: <https://ukrstat.gov.ua>

Рис.2.5. Порівняльний аналіз зайнятих у сфері МСП та великих підприємствах⁴³

На основі даних рис.2.5. видно, що у 2022 році чисельність зайнятих у сфері МСП скоротилася на 18,2% порівняно з попереднім роком, що еквівалентно втраті 730,5 тисяч робочих місць. Таке різке падіння є прямим наслідком руйнувань, економічної кризи та масової міграції, спричинених війною. Серед ключових факторів, що зумовили це скорочення, можна виділити: закриття підприємств внаслідок бойових дій та пошкодження інфраструктури, мобілізацію працівників на військову службу, вимушений виїзд значної частини населення за кордон у пошуках безпеки та заробітку, а також обмеження економічної активності в багатьох регіонах країни.

Центром економічного відновлення та міжнародною групою компаній ADVANTER GROUP в межах проєкту Програми розвитку ООН (UNDP) «Підтримка України» на протязі 2022-2023 роках проведено опитування представників МСП України, щодо оцінки впливу війни на умови ведення бізнесу, перспективи зростання та головні перешкоди у бізнес-екосистемі тощо⁴⁴. На думку малого та середнього бізнесу значною мірою впливає війна,

⁴³ Складено на основі URL: <https://ukrstat.gov.ua>

⁴⁴ Результати дослідження Програми розвитку ООН (UNDP) щодо впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. URL: <http://surl.li/lzrcpp>

що триває та внутрішні економічні виклики в Україні. Саме ці фактори зумовили появу низки серйозних перешкод для розвитку підприємств. Найсуттєвішими з них, які відзначили представники МСП України є:

1. Непередбачуваність ситуації в Україні та на внутрішньому ринку
2. Непередбачені дії держави, які можуть негативно вплинути на бізнес
3. Недостатня кількість платоспроможних клієнтів
4. Недостатня кількість наявних кваліфікованих робітників
5. Недостатній капітал

Кожну з цих п'яти головних проблем визнає щонайменше третина опитаних підприємств. Підприємства відчують труднощі зі збутом переважно через низьку купівельну спроможність населення та недостатні фінансові можливості. Детальні результати опитування малого та середнього бізнесу представлено у Додатку А.

Релокація бізнесу на нову територію – це стратегічне рішення, яке вимагає ретельного аналізу та планування. Менеджери, які розглядають релокацію як частину стратегії розвитку, повинні усвідомлювати, що цей процес є складним з технічної, юридичної та етичної точок зору, а також потребує значних фінансових витрат і несе ризики. Тому, перед тим як прийняти рішення про переміщення, підприємства повинні провести детальний аналіз нового потенційного місця розташування. Це допоможе визначити, чи відповідає воно вимогам бізнесу та забезпечить успішну адаптацію⁴⁵.

Кожен бізнес, який релокується проводить аналіз потенційних ризиків, та оцінює такі ключові фактори:

- Підтримка з боку місцевої влади: сприятливе ставлення регіональної влади до релокованих підприємств та готовність надати необхідну підтримку є важливим фактором для успішної адаптації.

⁴⁵ Плащук Л. Посібник з релокації підприємств. Покроковий план дій підприємств з релокації. 2022. 31 с. URL: <https://golocal-ukraine>.

- Доступ до ресурсів: наявність сировини, розвинена логістична інфраструктура та достатня кількість кваліфікованих кадрів є критичними для безперервної роботи підприємства.

- Ринкові перспективи: платоспроможний попит місцевого населення та потенціал ринку для продукції або послуг підприємства забезпечать стабільний розвиток бізнесу.

- Соціальні аспекти: можливості для комфортного проживання працівників та їх сімей, а також наявність необхідної соціальної інфраструктури є важливими для залучення та утримання персоналу.

В сучасних нестабільних умовах багато власників українських підприємств розглядають можливість перемістити свій бізнес не тільки в межах України, а й за кордон. Компанії, що спеціалізуються на ІТ, професійних послугах (зокрема, маркетингу, консалтингу, дизайну) та медичному обслуговуванні, найбільш схильні до релокації. Основними напрямками для релокації стали країни Європейського Союзу (зокрема Польща, Німеччина, Болгарія, Бельгія, Естонія), а також Туреччина⁴⁶.

З юридичної точки зору, релокація за кордон є процесом, що потребує більше часу та зусиль порівняно з переміщенням в межах країни. Підприємцям необхідно знайти нове місце в іншому бізнес-середовищі, адаптуватися до іншого законодавства та податкової системи, а також гнучко реагувати на потреби нових клієнтів. Українські підприємці вважають основними перешкодами для ведення бізнесу в країнах Європейського Союзу високий рівень конкуренції, складнощі у відкритті та започаткуванні господарської діяльності, проблеми з пошуком кваліфікованого бухгалтера, що розуміє бухгалтерський облік у ЄС, мовні бар'єри, пов'язані з необхідністю ведення обліку та документації мовою країни реєстрації, та інші.

Релокація за кордоном або імміграція бізнесу, зазвичай, охоплює два ключових аспекти: закриття бізнесу в Україні та реєстрацію і початок

⁴⁶ Терещук А. Релокація бізнесу в Україні та в ЄС. Ліга закон. URL: <http://surl.li/ncsvxd>

діяльності в іншій країні. Перенесення підприємства до іншої країни можливе лише в разі відповідності всім вимогам, що встановлені конкретною державою. Навіть у межах Європейського Союзу список необхідних документів, обсяги капіталу та інші умови можуть значно відрізнятись. Також можуть існувати вимоги щодо екологічної безпеки, обов'язковості отримання ліцензій, наявності контрактів з партнерами в даній країні і т. д.

На сьогоднішній день ключовими напрямками релокації для українських компаній в країни Європейського Союзу стають: Польща (47% підприємств обрали цей напрямок), Німеччина (19%), Болгарія (12%), Бельгія (10%) та Естонія (8%), оскільки вони мають сприятливий бізнес-клімат, розвинуту інфраструктуру та кваліфіковану робочу силу. Багато підприємств малого та середнього бізнесу вперше розпочали активну діяльність на зарубіжних ринках через примусову необхідність переїзду та релокації.

Отже, на підставі представлених даних можна зробити висновок, що війна в Україні завдала значної шкоди сектору малого та середнього бізнесу, спричинивши скорочення зайнятості та погіршення умов ведення бізнесу. Нестабільність економічної ситуації, руйнування інфраструктури та вимушена міграція населення створили низку перешкод для розвитку підприємств. У відповідь на ці виклики, значна частина українських компаній обрала стратегію релокації, як в межах країни, так і за кордон. Хоча релокація є складним процесом, що потребує значних ресурсів і зусиль, вона відкриває нові можливості для розвитку бізнесу та адаптації до мінливих умов. Однак, успішна релокація залежить від багатьох факторів, включаючи підтримку з боку місцевої влади, доступ до ресурсів, ринкові перспективи та соціальні аспекти.

2.2. Оцінка ефективності існуючих нині інструментів державної підтримки малого та середнього підприємництва в умовах релокації

В Україні під поняттям «державна підтримка малого бізнесу» маються на увазі будь-які державні заходи сприяння в інтересах суб'єктів господарювання, що створюють для них прямі чи приховані переваги. Державна підтримка малого бізнесу здійснюється в рамках впровадження регіональних і місцевих програм відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 року.

Загалом метою державної підтримки розвитку малого підприємництва є створення сприятливих і надійних економічних, адміністративних та інституційних умов для його розвитку, захист підприємництва як джерела подолання негативних процесів економіки держави, підтримка вітчизняного товаровиробника, створення умов для розвитку малого підприємництва.

Основними видами державної фінансової підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у період воєнного стану є:

- часткова компенсація процентних ставок за кредитами, наданими для реалізації проектів малого та середнього бізнесу (МСБ);
- часткова компенсація орендної плати, плати за факторинг та плати за гарантію користування;
- гарантії та гарантії за кредитами МСБ;
- кредити, у тому числі мікропозики, надаються для відкриття та ведення власної справи;
- кредити для придбання та впровадження нових технологій;
- компенсація витрат на розвиток малих та середніх підприємств у співпраці з великими підприємствами;
- запровадження фінансової підтримки енергозберігаючих та природоохоронних технологій;

Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%» є одним з найефективніших інструментів, розроблених українським урядом для забезпечення сталого розвитку малого та середнього бізнесу в країні.

Урядова програма «Доступні кредити 5-7-9%» розроблена відповідно до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 року № 28⁴⁷. Відповідно до умов Порядку Програма Доступні кредити 5-7-9%» реалізується Фондом розвитку підприємництва.

Фонд розвитку підприємництва уклав угоди про співробітництво з 45 банками. Держава продовжує здійснювати всі необхідні компенсаційні виплати на користь бізнесу за укладеними кредитними договорами у межах Програми.

Розглянемо динаміку виданих кредитів від початку дії Програми (Рис.2.6.).

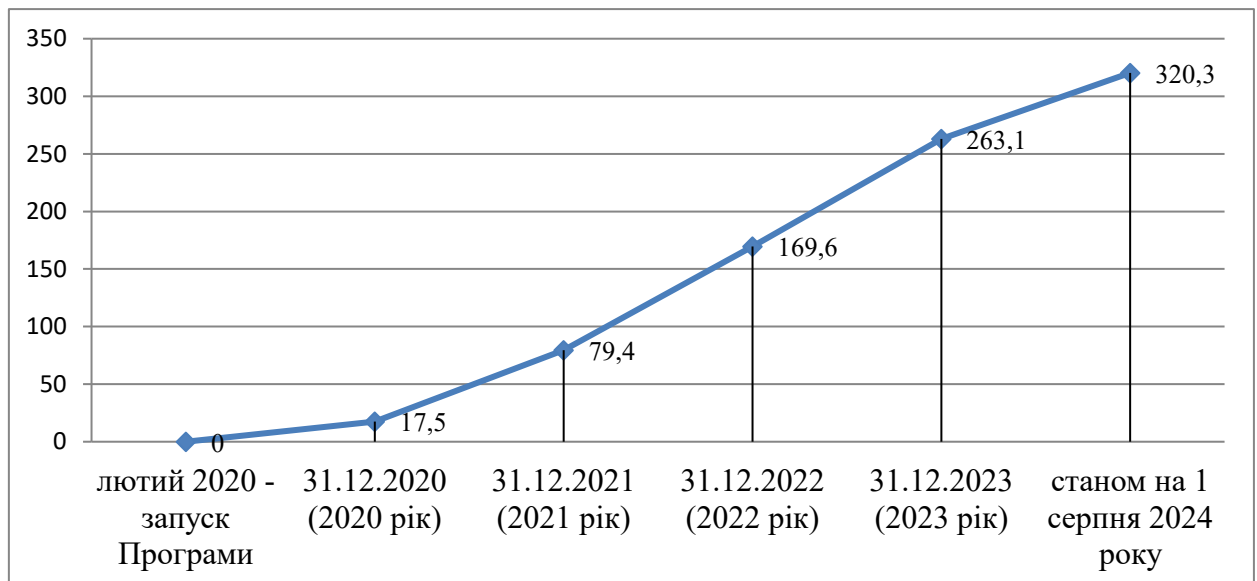

Рис.2.6. Динаміка отриманих кредитних коштів суб'єктами МСП, в рамках державної урядової Програми «Доступні кредити 5-7-9%», млрд.грн.⁴⁸

⁴⁷ Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання фінансової державної підтримки» № 28 від 24.01.2020

⁴⁸ Фонд розвитку підприємництва. Інформація про результати Державної програми Доступні кредити 5-7-9 URL: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/>

Рисунок 2.6. демонструє стрімке зростання обсягів кредитних коштів, отриманих суб'єктами малого та середнього підприємництва (МСП) в рамках державної програми. Незважаючи на складні умови воєнного часу, програма продовжує активно розвиватися, що підтверджується зростанням загальної суми кредитних договорів, яка перевищила 177,5 млрд. грн. з початку 2022 року.

Пріоритетними напрямми кредитування МСП згідно положень Програми «Доступні кредити 5-7-9%» є:

- фінансування МСП сільськогосподарських товаровиробників для провадження сільськогосподарської діяльності;
- фінансування МСП, що провадять діяльність у сфері переробної промисловості
- відбудова зруйнованих внаслідок воєнної агресії основних засобів МСП, що підтверджується відповідними документами (акти руйнувань та пошкоджень із зазначенням їх причини, акти пошкодження (знищення) рухомого майна
- підтримка МСП, виробничі потужності яких станом на 24 лютого 2022 року було розміщено на територіях активних бойових дій (для яких не визначена дата завершення бойових дій)
- фінансування МСП, які здійснюють енергосервіс для підвищення енергетичної ефективності об'єктів державної та комунальної власності, експлуатацію генеруючих установок, що виробляють електричну енергію з відновлюваних джерел енергії.

Офіційні статистичні дані свідчать про те, що найбільшу частку фінансування отримали аграрний сектор та сектори, пов'язані з антивоєнними діями, а саме: подолання наслідків повномасштабного вторгнення, у т.ч. відновлення виробничих потужностей (Рис.2.7.).

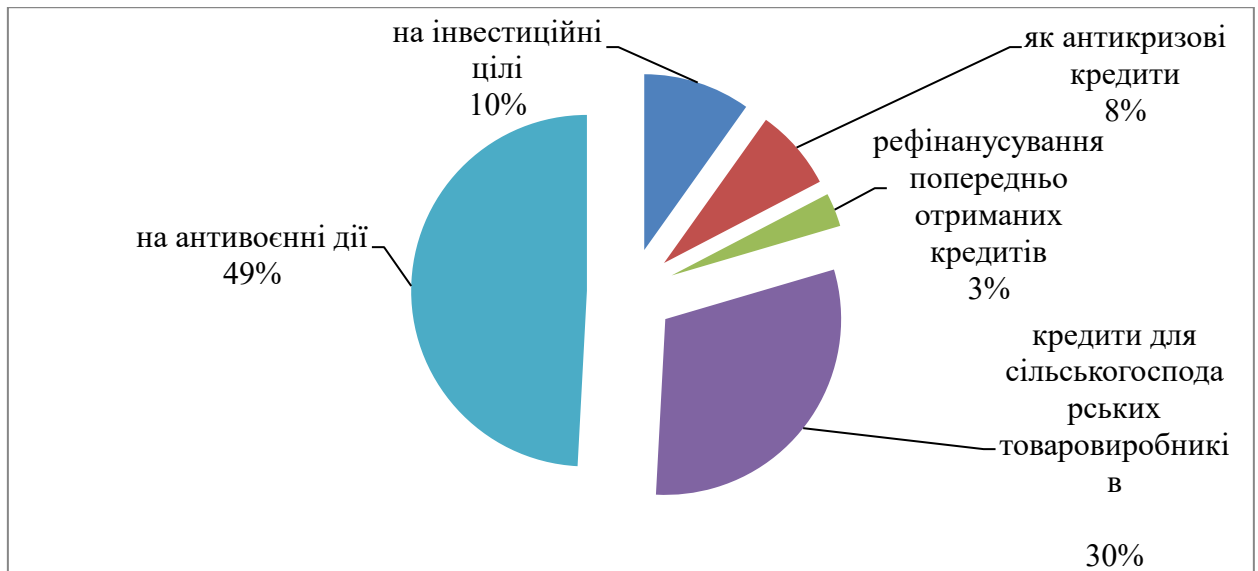

Рис.2.7. Структура виданих кредитних коштів урядової Програми «Доступні кредити 5-7-9%», згідно пріоритетних напрямів фінансування⁴⁹.

Згідно з даними рисунку 2.7, основна частина кредитів (47%), наданих в рамках програми, була спрямована на фінансування заходів, пов'язаних з подоланням наслідків повномасштабного вторгнення, зокрема, на відновлення виробничих потужностей. Варто зазначити, що 30% кредитів було виділено для сільськогосподарських підприємств, що підкреслює важливість аграрного сектору для економіки країни

Кредитні кошти надаються суб'єктам МСП на інвестиційні цілі, а також на фінансування оборотного капіталу. Інвестиційні цілі включають в себе: придбання та/або модернізацію основних засобів суб'єктом підприємництва, придбання нежитлової нерухомості та/або земельних ділянок, здійснення будівництва, реконструкції, ремонту у нежитлових приміщеннях, придбання об'єктів права інтелектуальної власності за договорами комерційної концесії (франчайзингу), пов'язаних із реалізацією МСП інвестиційного проекту; впровадження заходів з енергоефективності.

Залежно від виду діяльності та масштабів бізнесу кредит за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» можна отримати на різні суми кредитних

⁴⁹ Фонд розвитку підприємництва. Інформація про результати Державної програми Доступні кредити 5-7-9
URL: <https://bdf.gov.ua/publiczna-informatsiia/>

коштів. Мінімальна сума кредиту становить 50 тис. грн. Для сільського господарства та деяких інших пріоритетних напрямків максимальна сума кредиту може досягати 90 мільйонів гривень. Для великих проєктів відбудови та певних галузей: максимальна сума кредиту може становити до 150 мільйонів гривень. Це стосується, зокрема, підприємств переробної промисловості.

Розподіл кредитних коштів за галузями економіки свідчить про лідерство аграрного сектору, торгівлі та промисловості (Рис. 2.8.).

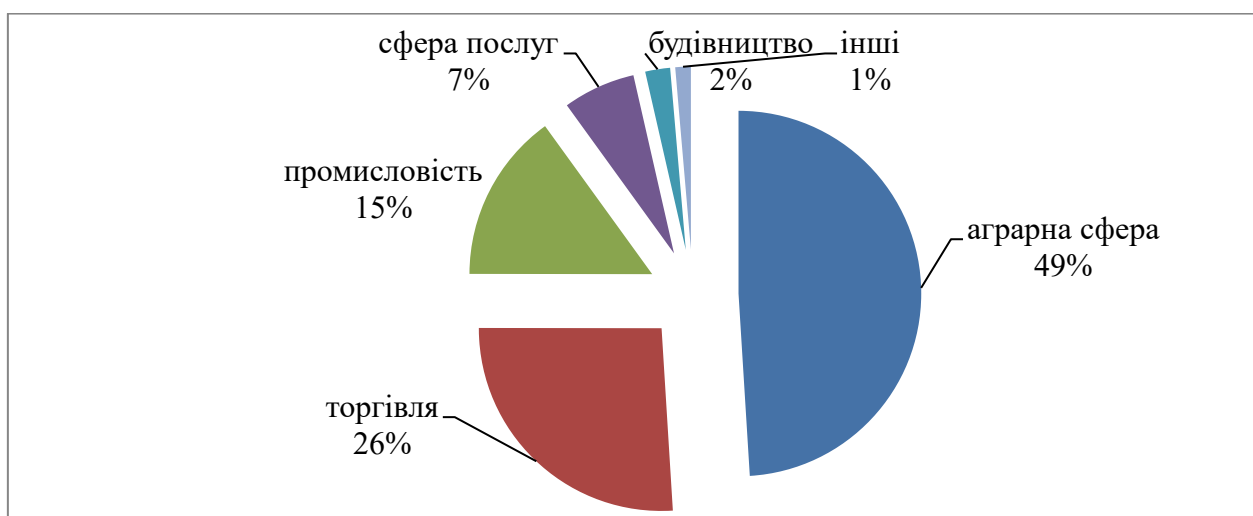

Рис. 2.8. Розподіл кредитних коштів урядової Програми «Доступні кредити 5-7-9%» за галузями економіки⁵⁰

Ефективність програми «Доступні кредити 5-7-9%» зумовлена її простотою та прозорістю, що досягнуто завдяки адаптації передових світових практик. Програма продемонструвала високу гнучкість, успішно функціонуючи в умовах воєнного стану. Активна підтримка з боку українських банків та можливість комбінування з іншими інструментами державної підтримки свідчать про її ефективність та важливу роль у підтримці малого та середнього бізнесу.

⁵⁰ Фонд розвитку підприємництва. Інформація про результати Державної програми Доступні кредити 5-7-9
URL: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/>

Іншим вагомим інструментом державної підтримки МСП в Україні стала програма «єРобота». Урядовий проект «єРобота» включає грантові програми, спрямовані на стимулювання підприємницької діяльності та створення робочих місць. Запущена урядом програма надає українцям безпрецедентні можливості для реалізації власних бізнес-ідей⁵¹.

Основними компонентами урядового проекту «єРобота» є:

- грантова програма «Власна справа»: надає мікрогранти для створення власного бізнесу. Цільовою аудиторією програми є підприємці-початківці, які хочуть реалізувати свої бізнес-ідеї. У 2023 році до програми включено ветеранський компонент, який передбачає в надання грантів ветеранам та членам їх родин.

- грантова програма «Новий рівень» - програма грантів для переробних підприємств, основною метою якої є збільшення частки переробної продукції в експорті;

- грантова програма «Свій сад» - програма грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва, виноградарства, для висадки та облаштування нового саду, ягіднику, винограднику, площею 1-25 га. надає фінансування для закладки садів та розвитку теплиць. Програма спрямована на стимулювання розвитку сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки країни.

- грантова програма «Своя теплиця» - програма грантів на розвиток тепличного господарства. Максимальна сума а гранту до 7 млн грн за 2 гектари, але не більше від 70% вартості проекту. Кошти можна витратити на створення тепличного комплексу, закупівлю посівних матеріалів, закупівлю технічного обладнання. Отримувач гранту зобов'язаний створити від 14 робочих місць.

- грантова програма «ІТ-стартап: МСП що працюють у сфері високих технологій, можуть отримати фінансування до 3,5 млн грн для створення нових продуктів, найму фахівців та розширення своєї діяльності.

⁵¹ URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota>

Програма «єРобота» була запущена Міністерством економіки України 1 липня 2022 року з метою надання підтримки українському бізнесу, особливо в умовах значних викликів, спричинених повномасштабною війною. Завдяки цій ініціативі держава прагнула допомогти підприємцям відновитися, розвиватися та створювати нові робочі місця. За перший рік існування програми гранти отримали понад 5600 підприємців, а загальний обсяг інвестицій склав 4 мільярди гривень. Ці кошти були спрямовані на підтримку різних бізнес-ініціатив, від створення нових підприємств до розширення існуючих.

Станом на липень 2024 року, тобто за два роки дії програми, її результативність значно зросла (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3. – Результативність грантових програм урядового проекту «єРобота», станом на липень 2024 року⁵²

Грантова програма	Кількість грантів	Сума, млрд. грн.
Власна справа	17 290	4,1 млрд. грн.
Новий рівень (для переробних підприємств)	713	3,6 млрд. грн.
Садівництво та тепличне господарство	221	788 млн. грн.
Гранти ветеранам	769	347 млн. грн..

За два роки дії програми «єРобота» її учасниками стали понад 19 тисяч підприємців з усіх регіонів України. Державні інвестиції в розмірі 9 мільярдів гривень дозволили створити тисячі нових компаній та забезпечити зростання економіки. Програма стала одним з найбільших державних проєктів підтримки малого та середнього бізнесу в Україні. При цьому отримувачі грантів в процесі реалізації своїх бізнес-проєктів створять понад 55 тисяч нових робочих місць в різних галузях.

⁵² Складено на основі даних Міністерства економіки URL: <http://surl.li/hjlcwt>

Вагомим інструментом підтримки малого бізнесу на початку повномасштабного вторгнення було запровадження змін низки податкових пільг для бізнесу.

На початку повномасштабного вторгнення Верховна Рада України прийняла ряд законів, що передбачали реформування податкової системи на період воєнного стану задля підтримки суб'єктів підприємництва, в т.ч. шляхом надання податкових преференцій й спрощення адміністрування.

Особливі умови оподаткування були визначені такими Законами:

– «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану»⁵³;

– «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»⁵⁴;

– «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану»⁵⁵».

Зокрема, суб'єкти господарювання змогли переходити на третю групу єдиного податку за ставкою 2% без врахування граничного розміру доходу. ФОПи – платники єдиного податку першої й другої груп отримали право не сплачувати єдиний податок і не подавати звітність за періоди, коли податок не сплачений, а також не сплачувати ЄСВ за себе та мобілізованих працівників. Також на період воєнного стану пом'якшено податкове законодавство щодо сплати ПДВ. Зокрема, для суб'єктів господарювання, у т.ч. спрощено процедуру формування податкового кредиту. Однак, з липня 2023 року по теперішній час, законодавством України було обмежено, а в ряді випадків скасовано податкові пільги, що були надані суб'єктам

⁵³ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» № 2719-IX від 03.11.2022

⁵⁴ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120-IX від 15.03.2022

⁵⁵ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» № 2173-IX від 01.04.2022

господарювання на початку агресії 2022 року, повернуто ставки єдиного податку, що діяли до березня 2022 року. Сьогодні ж економіка країни переходить на воєнні рейки, а тому малий бізнес повертається на звичайні ставки оподаткування.

Таблиця 2.4. Порівняльна характеристика податкових змін у частині єдиного податку та єдиного соціального внеску. 2022-2023 рр.

Аспекти	Зміни 2022	Зміни 2023
Строки, визначені податковим законодавством	Вводилася заборона на податкові перевірки, навіть, якщо вони були початі до війни.	З 1 серпня 2023 року відновлено перебіг строків, зупинених через воєнний стан. Мораторій на відлік строку давності для перевірок.
Єдиний податок	<p>з 01 квітня 2022 року суб'єктам господарювання з річним доходом у розмірі до 10 млрд. могли стати платником єдиного податку 3 групи та платити єдиний податок зі спеціально встановленою ставкою 2%</p> <p>з 1 квітня 2022 року до припинення або скасування воєнного стану на території України, фізичні особи – підприємці – платники єдиного податку 1 та 2 груп мають право не сплачувати єдиний податок.</p>	<p>Скасування особливої системи оподаткування єдиним податком за ставкою 2%.</p> <p>Відновлення обов'язку сплати єдиного податку для ФОП 1 та 2 груп.</p> <p>відновлення з 1 жовтня 2023 року відповідальності за порушення правил використання РРО.</p>

ЄСВ	з 1 березня 2022 року до припинення або скасування воєнного стану в Україні та протягом 12 місяців після припинення або скасування воєнного стану надано право: - не нараховувати, не обчислювати та не сплачувати єдиний внесок за себе для ФОП на спрощеній системі оподаткування;	Пільги продовжують діяти надалі (ФОПи мають право вирішувати, сплачувати чи не сплачувати ЄСВ за себе). З 01.12.2023 року мораторій на податкові перевірки, в тому числі щодо ЄСВ, скасовано.
-----	---	--

З метою забезпечення стабільної роботи економіки та фінансування оборонних потреб держави, з 1 серпня 2023 року увійшов в дію Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану», яким скасовано низку податкових пільг⁵⁶.

Одним із позитивних наслідків запровадження податкових пільг для МСП була підтримка ліквідності. Звільнення від сплати деяких податків допомогло бізнесу зберегти оборотні кошти та забезпечити безперебійну діяльність. Спрощення податкових процедур та зменшення кількості податків, які потрібно сплачувати, знизило адміністративний тягар на бізнес, дозволивши підприємцям зосередитися на основній діяльності.

Однак, з часом виникла необхідність перегляду податкових пільг. Скасування деяких пільг дозволило збалансувати бюджет та забезпечити стабільність економіки. Загалом, податкові пільги, запроваджені на початку війни, відіграли важливу роль у підтримці малого та середнього бізнесу. Зменшення податкового навантаження дозволило релокованим підприємствам зберегти кошти, необхідні для оренди нових приміщень, придбання обладнання та відновлення виробничих процесів.

⁵⁶ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану», яким скасовано низку податкових пільг № 3219-ІХ від 30.06.2023

Держава активно підтримує розвиток МСП в Україні, зокрема, через проект «Дія.Бізнес», ініційований Міністерством цифрової трансформації спільно з Офісом розвитку підприємництва та експорту. Проект «Дія.Бізнес» є потужним інструментом підтримки бізнесу в Україні, який надає підприємцям комплексну підтримку. Окрім фінансової допомоги у вигляді грантів «Дія.Бізнес» пропонує широкий спектр інформаційних послуг, таких як консультації, навчання та доступ до онлайн-платформ. Такий всебічний підхід дозволяє українським підприємцям не лише отримати стартові кошти, а й розвивати свої навички, знаходити нові ринки збуту та успішно конкурувати на світовому ринку⁵⁷.

«Дія.Бізнес» - онлайн-платформа, що покликана забезпечити взаємодію підприємств з державними органами в електронному вигляді. Завдяки цій платформі підприємці можуть заощадити час та кошти, підвищити ефективність своєї діяльності, отримати доступ до прозорої інформації про державні закупівлі та гранти, а також захистити свої права. Платформа пропонує широкий спектр інструментів, серед яких: довідник для підприємця, шаблони необхідних юридичних документів для відкриття бізнесу, кейси українських підприємців, актуальні новини, безкоштовні онлайн- та офлайн-консультації, національна онлайн-школа для підприємців.

Окрім потужної онлайн-платформи, проект «Дія.Бізнес» має розвинену мережу офлайн-центрів підтримки підприємців. Це фізичні простори, де українські підприємці можуть отримати безкоштовні консультації, відвідати навчальні заходи, взяти участь в мережевих заходах та знайти однодумців.

Центри підтримки підприємців

Центри підтримки підприємців Дія.Бізнес функціонують в 13 містах України, а також у м. Варшава (Польща). На даний час центри підтримки підприємців Дія.Бізнес функціонують в Одесі, Полтаві, Ужгороді, Бучі, Тернополі, Кривому Розі, Кременчуці, Луцьку, Рівному, та на базі КНУ імені Тараса Шевченка в Києві (для студентів). У м. Варшава центр підтримки

⁵⁷ URL: <https://business.diaa.gov.ua/>

підприємців «Дія. Бізнес» допомагає українцям вирішити проблеми з працевлаштуванням, релокацією бізнесу тощо.

Система підтримки малого та середнього бізнесу в Україні є багаторівневою і включає в себе не лише державні ініціативи, а й активну діяльність міжнародних донорських організацій, регіональних влад та органів місцевого самоврядування. Міжнародні організації, такі як: Ініціатива EU4Business, Google for Startups Ukraine Support Fund та програма USAID Конкурентоспроможна економіка, пропонують грантові програми, які надають українським підприємцям необхідні ресурси для розвитку. Кошти, які надають ці організації, як правило, мають чітке цільове призначення: зазвичай, вони спрямовуються на придбання обладнання, сировини, маркетинг, а також на навчання персоналу⁵⁸.

Отже, забезпечення сталого розвитку малого та середнього бізнесу є одним з ключових завдань для української економіки. Завдяки комплексному підходу та ефективним інструментам підтримки можна досягти значних результатів у цьому напрямку. Синергія зусиль держави, міжнародних партнерів та регіонів допомагає малому та середньому бізнесу не лише вистояти, але й стати рушійною силою відновлення країни, створюючи нові робочі місця та сприяючи зростанню економіки. Незважаючи на виклики воєнного часу, Україні вдалося зберегти макрофінансову стабільність та забезпечити значну підтримку бізнесу. Для подальшого розвитку малого підприємництва слід посилювати партнерство держави з бізнесом задля розробки ефективної повоєнної політики економічного зростання

⁵⁸ Кобеля-Звір М. Я. Каскадне фінансування програм європейської комісії. Проблеми та перспективи розвитку бізнесу в Україні. 2024. №1 .с.71

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РЕЛОКОВАНОГО МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід підтримки малого та середнього підприємництва в економічно розвинених країнах

Державна політика підтримки малого та середнього бізнесу в розвинених країнах характеризується комплексом заходів, спрямованих на стимулювання його розвитку. Серед інструментів такої політики виділяють фіскальні стимули (податкові пільги), надання юридичних та консультаційних послуг, інвестиції в людський капітал (освітні програми) та фінансову підтримку (пільгове кредитування, кредитні гарантії). Для забезпечення ефективної реалізації зазначених заходів у багатьох країнах створено спеціалізовані державні установи.

Так, в 1953 році Конгресом Сполучених Штатів Америки створено Адміністрацію по справах малого бізнесу (U.S. Small Business Administration – SBA), яка і досі захищає інтереси суб'єктів малого підприємництва на державному рівні. SBA — це єдине федеральне агентство на рівні кабінету, яке повністю займається малим бізнесом і надає консультації, капітал і досвід укладання контрактів як єдиний ресурс для малого бізнесу в країні⁵⁹. Місія SBA полягає у створенні сприятливого середовища для розвитку малого бізнесу шляхом надання комплексу послуг, які включають консультування, фінансування та сприяння участі в державних закупівлях. Таким чином, SBA виступає як єдиний національний центр підтримки підприємництва, надаючи підприємцям необхідні інструменти для досягнення успіху. Серед основних завдань діяльності Адміністрації щодо суб'єктів малого бізнесу: технічна та

⁵⁹ U.S Small Business Administration URL: [https:// https://www.sba.gov/](https://www.sba.gov/) .

інформаційна підтримка; допомога в отриманні кредитів; надання кредитних гарантій

Розглянемо діючі програми фінансування SBA⁶⁰ (Рис 3.1.).

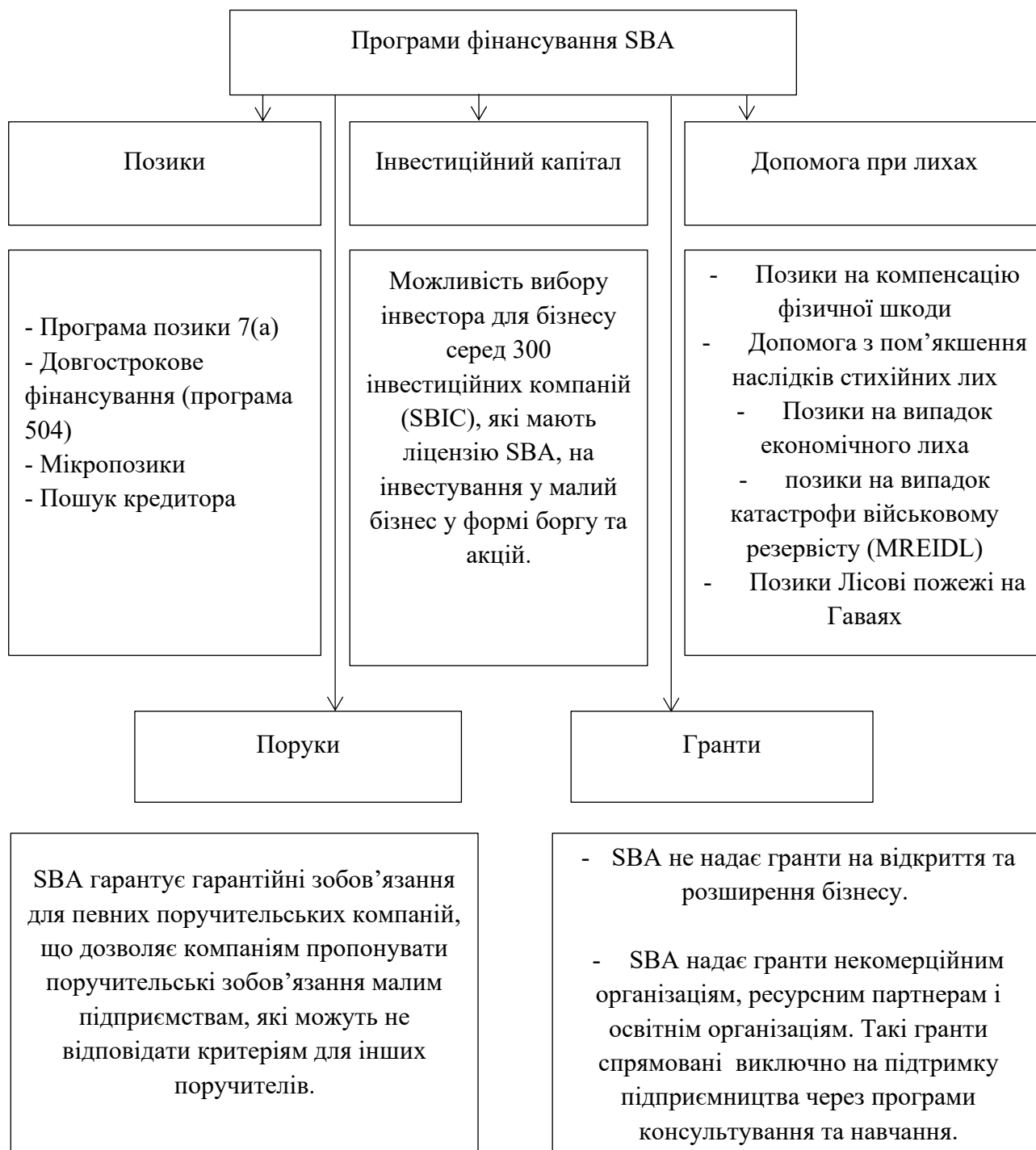

Рис.3.1. Діючі інструменти підтримки малого бізнесу у США

⁶⁰ U.S Small Business Administration URL: [https:// www.sba.gov/](https://www.sba.gov/)

Основними функціями SBA є:

- Надання доступу до капіталу (фінансування бізнесу). SBA забезпечує малий бізнес фінансовими ресурсами, починаючи від мікрофінансування (на найменші потреби) до кредитів значних розмірів та інвестиції в акціонерний капітал.

- Розвиток підприємництва (навчання, консультування, технічна допомога та тренінги). SBA надає безкоштовні, індивідуальні консультації та консультації по Інтернету для власників малого бізнесу. Проводить безкоштовні та платні тренінги, що стосуються заснування та підтримки розвитку бізнесу. Адміністрації з питань малого бізнесу функціонують на рівні штатів та округів.

- Державне замовлення (Федеральні закупівлі), відповідно до розділу 15 (g) Закону про Малий Бізнес, підрозділ Адміністрації з питань малого підприємництва, що займається урядовими угодами (замовленнями) ставить перед собою та іншими федеральними міністерствами і відомствами завдання досягти наступного показника: 23% контрактів повинно бути підписано з малим бізнесом. Цей підрозділ також надає малим підприємствам можливості субпідрядних закупівель, інформаційно-пропагандистських програм, а також навчання⁶¹.

- Функція захисту (голос малого бізнесу). У 1978 році в рамках Адміністрації з питань малого бізнесу було започатковано спеціалізований підрозділ, покликаний здійснювати моніторинг законотворчої діяльності Конгресу США з метою оцінки потенційного впливу нових нормативно-правових актів на сектор малого підприємництва. Діяльність цього підрозділу також охоплює проведення комплексу наукових досліджень, спрямованих на всебічний аналіз стану та умов функціонування малого бізнесу в Сполучених Штатах Америки. Крім того, функції захисту інтересів

⁶¹ Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром а запит народного депутата України. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29001.pdf>

малого бізнесу на загальнонаціональному рівні покладено на інституцію Національного Омбудсмена.

Ще одним важливим кроком на шляху підтримки та розвитку малого бізнесу є ініціатива Білого Дому - Стартап Америка, ця державна програма спрямована на популяризацію підприємницької діяльності серед населення США та створення умов для реалізації інноваційних ідей. За допомогою комплексу заходів, що включають законодавчі зміни та фінансову підтримку, програма має на меті підвищення підприємницької активності громадян та стимулювання розвитку стартап-екосистеми⁶².

Кожні чотири роки Small Business Administration (SBA) розробляє стратегічний документ, який визначає пріоритети та напрямки діяльності Адміністрації на наступний період. Поточна стратегія, розрахована на 2022-2026 роки, передбачає комплекс заходів з державної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва⁶³. Зокрема, стратегія фокусується на таких ключових аспектах: розширення експортного потенціалу підприємств, сприяння трансферту технологій, поліпшення доступу до довгострокового фінансування для модернізації виробництва та розробки нових конкурентоспроможних продуктів, а також підвищення обізнаності бізнесу про наявні державні, регіональні та приватні програми підтримки.

Таким чином, адміністрація з питань малого бізнесу США (SBA) відіграє незамінну роль у підтримці та розвитку підприємництва в країні. Забезпечуючи фінансову підтримку, консультації, сприяння участі в державних закупівлях та захищаючи інтереси малого бізнесу, SBA створює сприятливе середовище для підприємців. Діяльність SBA є критично важливою для економічного зростання США, оскільки малий бізнес є основним джерелом нових робочих місць та інновацій. Крім того, SBA сприяє соціальній стабільності, знижуючи рівень безробіття та підвищуючи життєвий рівень населення.

⁶² Startup America Partnership URL: <https://www.startupamericapartnership.org/>

⁶³ Аналітична довідка Міністерства у справах ветеранів «Сприяння розвитку бізнесу ветеранів: досвід США». URL: https://veteranfund.com.ua/analitics/facilitating_veteran_business_development/

Процес започаткування бізнесу в Японії є відносно простим і не вимагає значних фінансових витрат. Відповідно до міжнародного рейтингу «Index Of Economic Freedom» (2023), рівень свободи ведення бізнесу в Японії оцінюється у 69,3 бали зі 100, що є надзвичайно високим показником у порівнянні з середньосвітовими та регіональними значеннями⁶⁴. За умов наявності унікального та якісного продукту (послуги) і ретельно контрольованих початкових витрат, запуск підприємницької діяльності на японському ринку може бути вигідним вже в перший рік. Кредитні кооперативи активно займаються фінансуванням малого та середнього бізнесу. Приватне підприємництво є поширеним явищем у Японії, де більшість населення працює на підприємствах, а сімейний бізнес, у якому посади та обов'язки передаються з покоління в покоління, є характерною рисою. Частка малого та середнього бізнесу в країні становить 95%, а частка зайнятого населення на таких підприємствах складає приблизно 75%⁶⁵.

За даними досліджень, 48% підприємств належать приватним особам, 32% – сімейним, а решта – це юридичні фірми та компанії. Загальна кількість суб'єктів господарювання малого бізнесу сягає від 7 до 12 мільйонів, що становить значну частку економіки країни. Сектор МСП забезпечує близько 80% зайнятості населення та генерує близько 53% ВВП Японії⁶⁶.

Цікавою особливістю японської економіки є тісна взаємодія між великими корпораціями та малими підприємствами. Великі компанії часто делегують частину виробничих процесів дрібним субпідрядникам, що дозволяє їм оптимізувати витрати та підвищити гнучкість. В результаті, малий та середній бізнес Японії інтегрований у технологічні ланцюжки великих компаній.

Інституційним органом що відповідає за підтримку МСП в Японії є Агентство малого та середнього підприємництва. Агентство малого та

⁶⁴ URL: <https://indexdotnet.azurewebsites.net/index/country/japan>

⁶⁵ Шиманська К. В., Кіян В. С. Середовище розвитку малого та середнього бізнесу в Японії та його значення в економіці країни. Вісник Державного університету «Житомирська політехніка». 2017. № 1 с.1

⁶⁶ Офіційний сайт Міністерства Японії URL: <https://www.meti.go.jp/>

середнього підприємництва має на меті досягнення цілей статті 1 Закону про створення агентства малого та середнього підприємництва: «Здорові, незалежні малі та середні підприємства сприяють міцності та розвитку національної економіки, запобігають концентрації економічної влади та створюють умови для забезпечення справедливості ведення бізнесу для тих, хто бажає це зробити». Розглянемо основні урядові політики підтримки бізнесу в Японії⁶⁷ (рис.3.2.).

Рис.3.2. Політики підтримки малого та середнього бізнесу в Японії.

⁶⁷ Japan's Policy on Small and Medium Enterprises (SMEs) and Micro Enterprises / Small and Medium Enterprise Agency, Ministry of Economy, Trade and Industry. URL: <https://www.chusho.meti.go.jp/>

Таким чином, японська економіка характеризується значною часткою сімейних підприємств, для яких спадкоємство є традиційним та важливим аспектом їхнього розвитку. Передача бізнесу з покоління в покоління сприяє збереженню корпоративної культури, забезпечує стабільність та безперервність діяльності підприємств, особливо малого та середнього бізнесу. З метою підтримки цієї практики японський уряд розробив комплекс заходів, спрямованих на полегшення процесу спадкоємства. Державна політика в цій сфері включає:

- фінансову підтримку: надання грантів, кредитів та інших фінансових інструментів для підприємств, що планують передачу бізнесу.

- податкові пільги: зменшення податкового навантаження на спадкоємців з метою зниження фінансових бар'єрів для продовження сімейного бізнесу.

- консультаційні послуги: надання експертної допомоги в розробці стратегій спадкоємства, управлінні змінами та вирішенні інших пов'язаних питань. Ці послуги надаються як безпосередньо урядом, так і через спеціалізовані організації. Державна підтримка спадкоємства сімейного бізнесу в Японії є важливим елементом економічної політики країни, оскільки сприяє збереженню традиційних форм підприємництва, забезпечує стабільність зайнятості та сприяє розвитку малого та середнього бізнесу.

Велика Британія є одним із лідерів у створенні сприятливого середовища для розвитку малого бізнесу. Держава надає широкий спектр підтримки, що охоплює фінансові, консультаційні та інші види допомоги.

Велика Британія на сьогодні перебуває на 7-му місті за рейтингом Світового Банку щодо спрощених процедур заснування компанії та ведення бізнесу на її території. З кінця 70-х років ХХ століття уряд Великобританії активно сприяв розвитку малого та середнього бізнесу (МСБ), розробивши комплекс заходів підтримки⁶⁸.

⁶⁸ Головач О. І. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності: позитивний досвід для України. Knowledge, Education, Law, Management 2023 № 7 (59). с. 101

Основні напрямки державної політики у сфері підтримки малого і середнього бізнесу включали:

- вдосконалення оподаткування
- фінансова підтримка
- розробка механізмів консультування і підтримки

Система підтримки МСП у Великій Британії демонструє високий рівень розвитку та комплексний підхід, табл.3.1.

Таблиця 3.1. - Ключові програми підтримки малого та середнього бізнесу у Великій Британії⁶⁹

Категорія програм	Приклади програм
Програми консультування нових і діючих підприємств	Для впровадження регіональних програм розвитку та надання консультацій МСБ було створено спеціальну організацію — Службу малих фірм (Small Firms Services). Платформа «Great Business» для надання інформації МСБ про те, як запустити і розвивати свій бізнес. Ресурс «Mentorsme24», що керується Асоціацією банкірів та допомагає МСБ, які шукають наставницькі послуги.
Програми надання фінансової допомоги	- Програма «Схема грантів», що допомагає підприємствам знайти Програми надання фінансової допомоги джерела фінансування. - «Локальні партнерства підприємств» (Local Enterprise Partnerships), Створено локальні мережі партнерств для взаємодії регіональних підприємств між собою. - «Гарантування кредитів» — програма, що передбачає виплату страхових премій від імені процвітаючих бізнесменів. - Програма «The Seed Enterprise Investment Scheme» надає пільги компаніям, що інвестують у малий бізнес. - Програма для безробітних людей, які хочуть відкрити свій бізнес — New Enterprise Allowance.
Програми, що стимулюють експортну діяльність дрібних фірм.	- Програма підтримки: «Паспорт на експорт», (Passport to Export) передбачає допомогу початківцям-експортерам, дослідження їхнього цільового ринку в інших країнах, надання оцінки щодо готовності бізнесу до експорту. - Програма «Дорога до глобального зростання» (Gateway to Global Growth) передбачає навчання щодо можливих ризиків, огляд цільових ринків, надання консультацій та стратегічну підтримку протягом 12 місяців після того, як почнеться експортна діяльність.

⁶⁹URL: <https://smallbusiness.co.uk/>

Аналіз представлених програм підтримки малого та середнього бізнесу у Великій Британії свідчить про комплексний підхід до розвитку підприємництва в цій країні. Система підтримки малого та середнього бізнесу у Великій Британії базується на багаторічному досвіді та постійному вдосконаленні, що дозволяє ефективно сприяти розвитку підприємництва.

Німеччина також відома своєю розвиненою системою підтримки малого та середнього бізнесу. Сімейні компанії, що орієнтовані на експорт і працюють у секторі виробництва – характерна риса німецького МСП. Розглянемо основні характеристики німецької політики у сфері підтримки МСП (рис.3.3.).

Характеристика німецької політики підтримки малого бізнесу		
Фінансова підтримка	Інтеграція освіти та виробництва	Підтримка інновацій
<p>В Німеччині діє більш ніж 300 програм фінансування МСП від Федерального уряду, федеральних земель та Європейського Союзу, програми Федерального міністерства освіти та наукових досліджень</p> <p>Всі новостворені підприємці мають можливість отримати пільгові кредити від держави у сумі до 50 тис. євро з терміном погашення впродовж 20 років.</p>	<p>Дуальна освіта - паралельне здобуття освіти у профільному навчальному закладі та на підприємстві. У цьому випадку до 70 % практичної підготовки здобувача освіти здійснюється в умовах реального виробництва, тоді як для теорії відведено близько 30 % часу.</p> <p>Програма стипендій для студентів та випускників університетів, які планують заснувати власний бізнес.</p>	<p>Платформа «CyberForum», допомагає у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.</p> <p>Берлінський Фонд підприємництва проводить безкоштовні тренінги і семінари в університетах, надає наставників та фасилітаторів початківцям.</p>

Рис. 3.3. Характеристика системи підтримки малого бізнесу в Німеччині⁷⁰

⁷⁰ Шевчук А. В. Напрями вдосконалення державної підтримки малого бізнесу в Україні в контексті застосування зарубіжного досвіду (на прикладі Німеччини). Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27 черв. 2019 р) Одеса : Фенікс, 2019. С. 125–128.

Аналіз даних рисунку 3.3 свідчить про те, що Німеччина, крім фінансової та консультаційної підтримки бізнесу, робить ставку на розвиток системи дуальної освіти. Ця модель, яка поєднує теоретичне навчання з практикою на виробництві, готує висококваліфікованих фахівців, затребуваних на ринку праці. Дуальна освіта не лише забезпечує безперервність між освітою та виробництвом, але й стимулює інновації, оскільки студенти вже на ранніх етапах навчання беруть участь у розробці нових продуктів та технологій. Це, в свою чергу, сприяє підвищенню конкурентоспроможності німецької економіки та розвитку малого і середнього бізнесу.

Дуальна освіта в Німеччині – це не лише шлях до отримання професії, а й потужний інкубатор для майбутніх підприємців та новаторів. Учні проводять на підприємстві близько трьох-чотирьох днів на тиждень. Вони вважаються працівниками штатного трудового колективу і мають наставника, який знайомить їх з різними робочими процесами відповідної професії. Тісна співпраця з бізнесом, надання можливості брати участь у реальних проектах та раннє залучення до підприємницької культури формують у випускників дуальної системи не лише професійні навички, але й підприємницькі компетенції. Багато успішних німецьких стартапів, таких як Zalando, Soundcloud та інші, були засновані саме випускниками дуальної системи, які тісно пов'язані з німецькою системою професійної освіти. Ці підприємці не тільки створюють нові продукти та послуги, але й забезпечують робочими місцями тисячі людей, стимулюючи економічне зростання країни⁷¹. Паралельно з цим, державна політика Німеччини спрямована на створення сприятливого бізнес-середовища шляхом надання фінансової підтримки, консультаційних послуг та інших інструментів для розвитку МСБ. Комбінація цих факторів сприяє динамічному розвитку

⁷¹ Дума О.І., Завтура К. О., Екосистема стартапів в Європі: кращі практики та уроки для України. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. №3 2021. с.123.

німецької економіки, підвищенню її конкурентоспроможності та зміцненню позицій на світовому ринку.

Отже, проаналізований досвід США, Японії, Великої Британії та Німеччини демонструє багатогранність підходів до підтримки малого та середнього підприємництва в розвинених країнах. Незважаючи на національні особливості, можна виокремити ряд спільних рис в системі підтримки МСП зарубіжних країн:

- комплексний підхід: і розглянуті країни застосовують комплекс заходів, що охоплюють фінансову підтримку, консультації, розвиток інфраструктури, регуляторне сприяння тощо.

- фокус на розвитку підприємництва: існує чітке розуміння того, що МСП є рушійною силою економічного зростання, тому держави активно стимулюють створення нових підприємств та їх розвиток.

- партнерство держави і бізнесу: уряди співпрацюють з приватним сектором, створюючи ефективні механізми взаємодії та підтримки.

- інвестиції в людський капітал: особлива увага приділяється розвитку освіти, професійної підготовки та наданню консультаційних послуг підприємцям.

Досвід розвинених країн свідчить про те, що ефективна державна політика підтримки МСП є важливим фактором економічного зростання, сприяє створенню нових робочих місць та зменшенню рівня безробіття. Активна державна політика, спрямована на підтримку малого та середнього бізнесу через комплексне застосування фінансових та нефінансових інструментів, є ключовим фактором розвитку підприємництва. Такий підхід створює синергетичний ефект, стимулюючи інновації, підвищуючи конкурентоспроможність економіки та сприяючи створенню нових робочих місць.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду підтримки малого та середнього бізнесу в розвинених країнах виявив ряд ефективних інструментів та підходів, які можуть бути використані в Україні. Однак, пряме

перенесення іноземних моделей є недоцільним через значні відмінності в економічних, політичних та соціальних умовах.

По-перше, більшість країн, досвід яких розглядався, розвивали свої системи підтримки МСБ в умовах мирного часу та стабільної економічної ситуації. Україна ж, на жаль, стикається з викликами, пов'язаними з воєнною агресією, що суттєво ускладнює реалізацію довгострокових програм підтримки бізнесу. Тому, при адаптації зарубіжного досвіду необхідно враховувати специфіку воєнного стану та розробляти більш гнучкі та оперативні механізми підтримки.

По-друге, тема підтримки релокованих підприємств є відносно новою і малодослідженою, навіть у країнах з розвинутою економікою. Відсутність готових рішень вимагає від української держави розробки власних інструментів та механізмів підтримки цього сегмента бізнесу. Необхідно враховувати специфічні потреби релокованих підприємств, такі як забезпечення доступу до фінансування, пошук нових ринків збуту, адаптація до місцевих умов та інтеграція в українську економіку.

Таким чином, при залученні зарубіжного досвіду в сфері підтримки МСБ в Україні необхідно проводити ретельний аналіз конкретних умов та визначати ті елементи, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Важливо також враховувати, що успішна імплементація іноземних практик вимагає комплексного підходу, який включає не тільки залучення експертів та розробку відповідних програм, але й створення сприятливого бізнес-клімату в цілому. Лише за таких умов можна досягти значних результатів у розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.

3.2. Обґрунтування заходів щодо розширення напрямів державної підтримки релокованого малого та середнього бізнесу в Україні

Релокація малого та середнього бізнесу (МСБ) в Україні в умовах повномасштабної війни стала одним з найболючіших питань для національної економіки. Багато підприємств були змушені призупинити свою діяльність або ж повністю переїхати в більш безпечні регіони країни чи за кордон. Такий вимушений переїзд супроводжувався низкою серйозних проблем, які значно ускладнювали процес відновлення бізнесу.

Проведене дослідження українського малого та середнього бізнесу в умовах релокації та воєнних дій виявило значні виклики, з якими стикаються підприємці. Серед основних проблем можна виділити: нестабільність економічної та політичної ситуації, дефіцит фінансування, дефіцит оборотного капіталу, нестачу кваліфікованих кадрів та зниження попиту.

Багато підприємств, щоб зберегти свій бізнес, змушені були релокуватися як в межах країни, так і за кордон. Однак, цей процес супроводжується значними труднощами, пов'язаними з адаптацією до нових умов, пошуком ресурсів та вирішенням юридичних питань. Враховуючи складність ситуації та відсутність прямих аналогів у світовій практиці, державі необхідно розробити комплекс заходів, спрямованих на підтримку релокованих підприємств. При цьому слід враховувати, що пряме копіювання досвіду розвинених країн є недоцільним через значні відмінності в економічних, політичних та соціальних умовах України.

Процес релокації підприємств, особливо в умовах глобалізації та геополітичних змін, є складним та багатогранним явищем. На початковому етапі релокації бізнес стикається з низкою викликів, які суттєво впливають на його подальший розвиток.

Однією з основних проблем є адаптація до нового економічного середовища. Релокація передбачає перенесення виробничих потужностей, логістичних ланцюгів та інфраструктури в новий регіон, що має свої

особливості ведення бізнесу, рівня розвитку інфраструктури та доступності ресурсів. Крім того, релокація пов'язана з високими фінансовими витратами: оренда або придбання нових приміщень, адаптація виробничих ліній, а також маркетингові кампанії для залучення нових клієнтів – все це потребує значних інвестицій.

Важливим аспектом є також людський фактор. Підготовка персоналу до роботи в нових умовах, залучення нових співробітників, адаптація до корпоративної культури – все це вимагає часу та ресурсів. Недостатня кваліфікація персоналу або відсутність необхідних компетенцій негативно впливають на ефективність роботи підприємства⁷².

Зважаючи на зазначені вище проблеми, стає очевидною необхідність державної підтримки релокованого бізнесу.

Для ефективної підтримки релокованих підприємств держава може запровадити ряд ефективних заходів. Зокрема, це можуть бути: спрощення процедури реєстрації та перереєстрації бізнесу, надання податкових пільг та кредитних гарантій, створення спеціальних економічних зон для релокованих підприємств, розробка програм професійної перепідготовки кадрів, а також забезпечення доступу до інформації про ринки збуту та інвестиційні можливості. Крім того, важливо створити ефективну систему координації між державними органами, бізнесом та громадськими організаціями для забезпечення оперативного вирішення проблем релокованих підприємств.

Активна державна політика, що охоплює фінансові інструменти, регуляторне спрощення та розвиток інфраструктури, створює сприятливе середовище для швидкої та ефективної інтеграції релокованих підприємств у нові регіони, забезпечуючи їхню конкурентоспроможність та сприяючи економічному зростанню. Розглянемо потенційні напрями державної підтримки релокованого бізнесу (рис.3.1.)

⁷² Релокація українського бізнесу: його потреби та спроможність приймаючих регіонів [Електронний ресурс]: монографія / за заг. наук. ред. д.е.н., проф. С. А. Поліщук та д.е.н., доц. А. І. Івашенко. Київ : КНЕУ, 2023. 160 с. ISBN 978-966-926-473-2

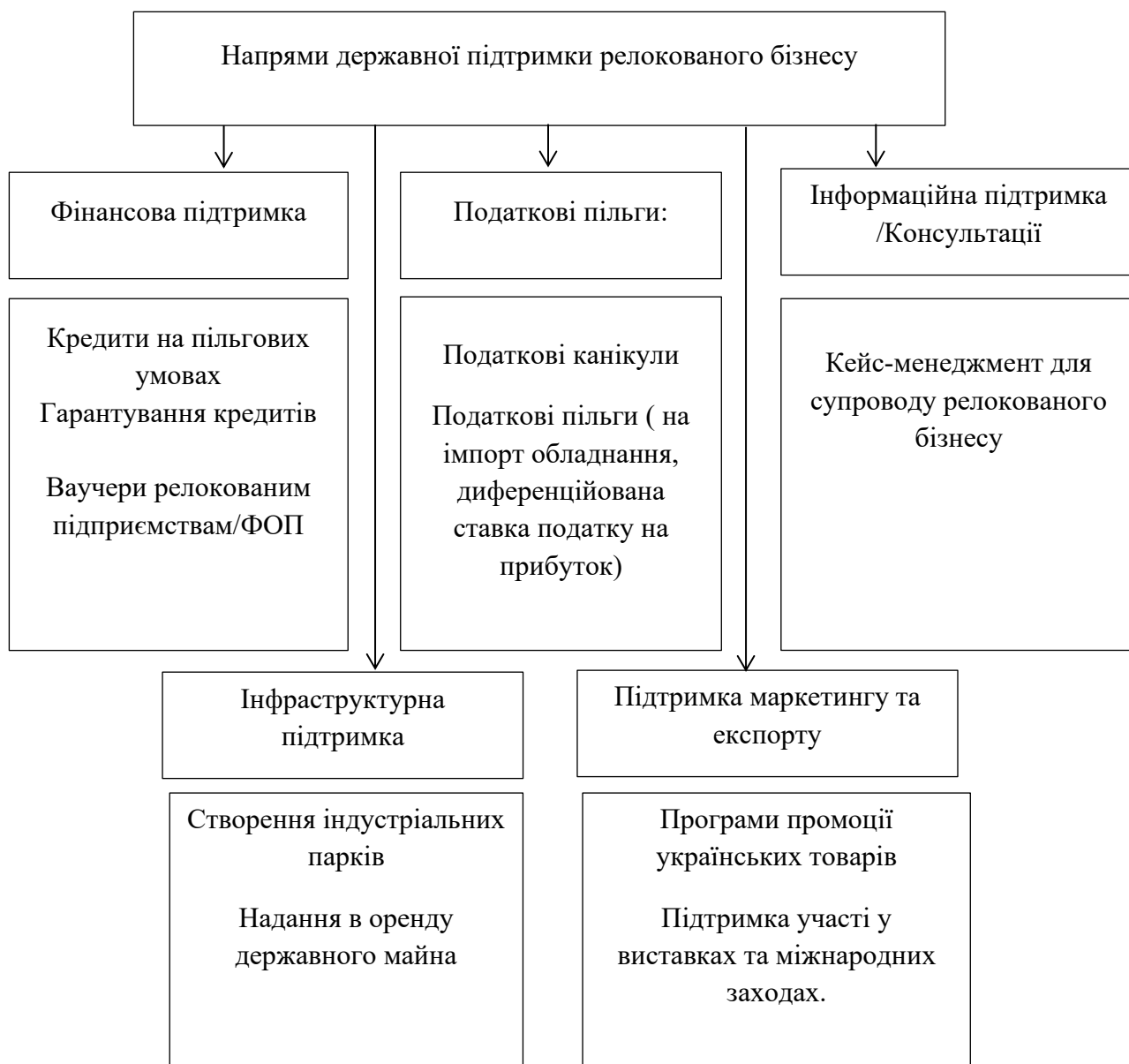

Рис. 3.1. Напрями державної підтримки релокованого бізнесу⁷³

Аналіз рисунку 3.1 вказує на важливість комплексної, тимчасової, але інтенсивної державної підтримки релокованого бізнесу. Запропоновані напрями підтримки, якщо застосовувати їх комплексно можуть забезпечити необхідні умови для адаптації підприємств до нових умов протягом перших півроку. Такий підхід дозволить мінімізувати ризики, пов'язані з релокацією та сприяти швидкому відновленню бізнес-процесів. Одним із найголовніших напрямів державної підтримки релокованого бізнесу є фінансова підтримка,

⁷³ Складено автором на основі Чубук Л, Нестеренко О. Стратегічні аспекти релокації підприємств в умовах конкурентних та воєнних викликів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2024. №1. С. 130-138.

оскільки в перші періоди релокації, існує значна потреба в оборотних коштах. Одним з інструментів підтримки такого бізнесу є пільгові кредити для релокованих підприємств.

В Україні діє низка програм державної підтримки бізнесу, зокрема програма «Доступні кредити 5-7-9%». Однак, для релокованих підприємств доцільнішим було б розроблення більш спеціалізованої програми, яка б враховувала їхні специфічні потреби. Найчастіше підприємства стикаються з такими потребами:

- Необхідні фінансові ресурси для поповнення оборотного капіталу (запасів сировини, оплати праці, оренди приміщень, комунальних послуг тощо). Це дозволяє забезпечити безперебійну роботу підприємства на новому місці.

- Для запуску виробництва або надання послуг на новому місці часто потрібні кошти на придбання нового обладнання, ремонт приміщень, адаптацію виробничих ліній. Це інвестиції довгострокового характеру, які дозволять підприємству розвиватися і збільшувати свою ефективність.

Релоковані підприємства потребують особливої підтримки, зокрема, у вигляді спеціалізованої програми кредитування. Така програма дозволить їм отримувати фінансування на більш вигідних умовах, стимулюючи інвестиції в розвиток бізнесу на новому місці. Компенсація частини відсоткової ставки за кредитами не лише знизить фінансове навантаження на підприємства, але й зменшить ризики, пов'язані з релокацією, що є особливо важливим для бізнесу, який переїхав в новий регіон.

Гарантування кредитів також є ефективним інструментом державної підтримки бізнесу. Для релокованих підприємств, особливо на початкових етапах діяльності на новому місці, отримання банківського кредиту може бути досить складним завданням. Державні гарантії дозволили б знизити вимоги банків до застави та фінансового стану підприємства.

Для успішної реалізації програми гарантування кредитів релокованим підприємствам уряду необхідно:

- Розробити чіткі критерії відбору підприємств: для участі в програмі необхідно розробити чіткі критерії відбору підприємств, які враховуватимуть їхній потенціал розвитку та відповідність стратегічним цілям держави.

- Створити ефективний механізм управління ризиками: для мінімізації ризиків неповернення кредитів необхідно розробити ефективний механізм управління ризиками.

- Забезпечити прозорість та підзвітність: програми гарантування кредитів повинні бути прозорими та підзвітними, щоб уникнути корупції та зловживань.

Запровадження програм гарантування кредитів в Україні є важливим кроком для створення сприятливого бізнес-клімату та підтримки економічного зростання.

Ефективним інструментом підтримки переміщеного бізнесу є ваучер на релокацію. Ваучери для релокованих підприємств – це фінансовий інструмент, який передбачає надання підприємствам, що переїхали в новий регіон, певних коштів на оплату конкретних послуг. Ці кошти можуть бути спрямовані на витрати, що необхідні для успішної інтеграції в нове економічне середовище.

Львівська область стала піонером у впровадженні програми ваучерної підтримки для релокованих підприємств. Ваучер на релокацію є потужним стимулом для бізнесу, який переміщується у середовище Львівської міської територіальної громади. Ваучерною програмою можуть скористатися як юридичні особи, так і фізичні особи-підприємці, які вже зареєстровані або планують зареєструватися у Львові. При цьому важливо, щоб підприємство займалося виробництвом продукції або наданням послуг. Ваучер дозволяє компенсувати витрати на оренду приміщень, оплату комунальних послуг, а також на перевезення, монтаж та ремонт обладнання. Для отримання компенсації необхідно подати заяву та пакет документів, які підтверджують понесені витрати. Важливо зазначити, що для отримання ваучера

підприємство має зареєструватися або вже бути зареєстрованим на території Львівської міської територіальної громади.

Проаналізувавши успішний досвід Львівської міської територіальної громади у сфері ваучерної підтримки релокованого бізнесу, можна констатувати, що цей механізм виявився ефективним інструментом для залучення інвестицій та створення нових робочих місць. Однак, концентрація релокованих підприємств переважно у Львові свідчить про нерівномірність регіонального розвитку та потребу у впровадженні більш системних заходів підтримки бізнесу на загальнодержавному рівні.

Для усунення дисбалансу та створення рівних умов для розвитку підприємництва в усіх регіонах України доцільно розглянути два основних варіанти масштабування ваучерної програми. По-перше, можна запровадити загальнодержавну програму ваучерної підтримки релокованих підприємств, яка б фінансувалася з державного бюджету та забезпечувала єдині правила та критерії для отримання ваучерів у всіх регіонах. Такий підхід дозволив би створити рівні конкурентні умови для залучення інвестицій та сприяв би більш рівномірному розподілу релокованих підприємств по території країни.

По-друге, можна розробити механізми стимулювання регіонів до самостійного впровадження програм ваучерної підтримки, наприклад, шляхом надання державних субвенцій або податкових пільг. Це дозволило б врахувати специфіку кожного регіону та забезпечити більш гнучку адаптацію програм до місцевих потреб.

Обидва запропоновані підходи мають свої переваги та недоліки. Загальнодержавна програма забезпечує єдність підходів та більш ефективне використання ресурсів, але може бути менш гнучкою до місцевих особливостей. Стимулювання регіонів до самостійної ініціативи дозволяє врахувати різноманітність потреб і можливостей регіонів, але може призвести до нерівномірності умов для підприємців. Оптимальний шлях масштабування ваучерної програми залежить від конкретного стану

української економіки. Вибір стратегії має враховувати як загальний економічний контекст, так і особливості різних регіонів.

Податкові пільги також можуть бути ефективним інструментом підтримки релокованих підприємств. До прикладу, податкові канікули на початкових етапах релокації підприємств, можуть вивільнити для таких підприємств додаткові ресурси для розвитку. Тимчасове звільнення від сплати податків надає підприємствам можливість зосередитися на розвитку виробництва, маркетингу та розширенні своєї діяльності, а не на вирішенні поточних фінансових проблем. Хоча на перший погляд податкові канікули можуть призвести до втрати бюджетних коштів, у довгостроковій перспективі вони можуть сприяти збільшенню податкових надходжень завдяки розширенню податкової бази та зростанню економічної активності.

Однак, при застосуванні податкових канікул необхідно враховувати ряд нюансів:

- Тривалість канікул: занадто тривалі податкові канікули можуть призвести до залежності підприємств від державної підтримки та знизити їхню мотивацію до самостійного розвитку.

- Види податків: необхідно чітко визначити, які саме податки будуть звільнені або знижені.

- Критерії відбору підприємств: слід розробити чіткі критерії для відбору підприємств, які отримають податкові канікули. Це дозволить забезпечити адресність підтримки і уникнути зловживань.

Один з дієвих заходів підтримати бізнес, який релокувався внаслідок воєнних дій, – це запровадження податкових пільг на імпорт обладнання. Ця модель передбачає зменшення або повне скасування митних платежів на обладнання, яке імпортується підприємствами, що релокувалися внаслідок воєнних дій. Багато українських підприємств, які були змушені релокуватися, зазнали значних втрат обладнання, частина обладнання була повністю знищена, інша – пошкоджена або залишилася на окупованих територіях. Тому для відновлення виробничих процесів та створення нових робочих

місць важливо, щоб держава надавала право застосувати податкову пільгу на імпорт обладнання (до прикладу, задля зменшення зловживань така пільга може застосовуватись одноразово). Це дозволить підприємствам швидко відновити виробничі потужності та інвестувати в нові технології, що в подальшому дозволить повноцінно запустити виробничий процес, збільшити обсяги виробництва та створити нові робочі місця.

Застосування диференційованої ставки податку на прибуток для релокованих підприємств може стати ефективним інструментом для відновлення економіки та створення нових робочих місць. Основний принцип диференційованої ставки податку на прибуток полягає в тому, що ставка податку змінюється залежно від розміру отриманого прибутку. Чим більший дохід підприємства, тим вищий відсоток цього доходу воно сплачує у вигляді податку. І навпаки, менші підприємства з меншим прибутком сплачують менший відсоток податку. Основним принципом такої системи оподаткування є принцип «хто більше заробляє, той більше платить», що вважається більш справедливим, оскільки розподіляє податкове навантаження пропорційно до отриманих доходів.

Податкове законодавство більшості країн передбачає застосування прогресивної шкали оподаткування, яка поділяє доходи платників на декілька інтервалів. Для кожного такого інтервалу встановлюється індивідуальна ставка податку, що призводить до диференціації податкового навантаження залежно від рівня доходу.

З метою стимулювання відновлення діяльності релокованих підприємств, які постраждали від бойових дій, пропонується запровадити диференційовану систему оподаткування для адаптації до нового економічного середовища. Основним елементом цієї системи є встановлення диференційованої ставки податку на прибуток, яка буде нижчою за загальноприйняту для всіх суб'єктів господарювання і встановлюватиметься залежно від розміру отриманого прибутку та інших визначених критеріїв. Це

дозволить знизити податкове навантаження на підприємства, що переживають період адаптації та стимулювати їхню інвестиційну активність.

Для забезпечення передбачуваності податкового середовища та стимулювання довгострокових інвестицій, пропонується встановити чітко визначений період дії податкових пільг (для підприємств, що релокувалися, пропонується встановити пільговий режим на перше півріччя їхньої діяльності на новому місці). Оскільки, тривале застосування пільгового режиму може призвести до залежності підприємств від державної підтримки та знизити їхню мотивацію до самостійного розвитку.

Одним із суттєвих викликів запровадження диференційованої ставки податку на прибуток для релокованих підприємств є підвищення складності адміністрування податкової системи.

Одним із ефективних інструментів підтримки релокованого бізнесу може виступати система кейс-менеджменту. Вона передбачає індивідуальний підхід до кожного підприємства, яке перемістило свою діяльність в новий регіон. Кейс-менеджер, як персональний консультант, супроводжує бізнес на всіх етапах адаптації, від пошуку відповідних приміщень до вирішення питань з місцевою владою та інтеграції в нове бізнес-середовище.

Кейс-менеджер виступає єдиним контактом для підприємства, допомагаючи вирішувати різноманітні питання, пов'язані з релокацією, такі як пошук приміщень, підключення до інженерних мереж, отримання дозволів, пошук персоналу тощо. Він також надає інформаційну підтримку, консультує з питань місцевого законодавства, бізнес-середовища та можливостей розвитку. Крім того, кейс-менеджер може організовувати зустрічі з представниками місцевої влади, бізнес-асоціацій та інших зацікавлених сторін.

Завдяки впровадженню системи кейс-менеджменту можна значно спростити процес релокації бізнесу, зменшити ризики, пов'язані з адаптацією до нових умов, та підвищити ефективність інвестицій. Такий підхід дозволяє забезпечити індивідуальний підхід до кожного підприємства, враховуючи

його специфіку та потреби. Крім того, система кейс-менеджменту дозволяє збирати та аналізувати дані про процес релокації, що дозволяє вдосконалювати механізми підтримки бізнесу та підвищувати їхню ефективність.

Для забезпечення успішної релокації бізнесу необхідна наявність розвиненої інфраструктури та відповідних інструментів підтримки. Одним із ключових елементів такої підтримки є створення сприятливих умов для ведення бізнесу, що включає в себе розвиток інфраструктурних об'єктів та надання різноманітних послуг.

Створення індустріальних парків є одним із найефективніших інструментів інфраструктурної підтримки. Індустріальні парки пропонують релокованим підприємствам готові виробничі та офісні приміщення, інженерні комунікації, логістичні центри та інші необхідні для ведення бізнесу об'єкти. Крім того, в межах індустріальних парків часто створюються кластери підприємств, що працюють у споріднених галузях, що сприяє кооперації та обміну досвідом.

Надання в оренду державного майна також є заходом підтримки релокованого бізнесу з боку держави чи органів місцевого самоврядування. Це дозволяє підприємствам отримати доступ до нерухомості за пільговими умовами, що значно знижує початкові інвестиції. Крім того, державне майно часто розташоване в промислових зонах з розвиненою інфраструктурою, що є додатковою перевагою для релокованих підприємств.

Просування продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках є одним з ключових факторів успіху для малих та середніх підприємств (МСП), які релокували свій бізнес. Державна підтримка у вигляді фінансових інструментів, маркетингових консультацій та доступу до міжнародних мереж може значно полегшити цей процес. Завдяки цьому, МСП отримують можливість збільшити свої продажі, створити нові робочі місця та сприяти економічному зростанню.

Державні програми промоції українських товарів повинні бути спрямовані на підвищення впізнаваності українських брендів на ринках, формування позитивного іміджу української продукції та стимулювання попиту на неї. Ці програми можуть включати такі заходи:

- Участь у виставках: організація колективних стендів українських компаній на міжнародних виставках. Особливу увагу слід приділяти спеціалізованим виставкам, присвяченим конкретним галузям, таким як агропромисловий комплекс, легка промисловість та ІТ, оскільки вони дозволяють залучити більш цільову аудиторію.

- Створення каталогів та презентацій: Розробка маркетингових матеріалів для просування українських товарів. Створення якісних каталогів та презентацій є одним з інструментів для просування українських товарів на міжнародному ринку. Ці матеріали слугують візитівкою українських виробників та надають потенційним партнерам і клієнтам вичерпну інформацію про продукцію.

Ключовими елементами комплексної підтримки є фінансова допомога (кредити, гранти, ваучери), податкові пільги, розвиток інфраструктури, маркетингова підтримка та інформаційна підтримка у вигляді кейс-менеджменту. Кожен з цих інструментів відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку релокованого бізнесу.

Ефективна реалізація програм підтримки вимагає чіткого визначення цілей, розробки прозорих механізмів відбору та розподілу ресурсів, а також постійного моніторингу та оцінки результатів. Комплексна державна підтримка релокованого бізнесу є необхідною умовою для подолання викликів, з якими стикаються підприємства при переїзді, та їхньої успішної інтеграції в нове економічне середовище, що, в свою чергу, сприяє загальному економічному розвитку країни.

Особливість моєї пропозиції полягає у створенні інноваційної екосистеми, яка забезпечить комплексну підтримку малим та середнім підприємствам, що були змушені релокуватися внаслідок воєнних дій. Ця

екосистема об'єднає в собі три ключові компоненти: менторство, коворкінг та додаткові сервіси, створюючи сприятливе середовище для швидкої адаптації бізнесу до нових умов. Такий синтез дозволяє створити сприятливе середовище для швидкої адаптації підприємств до нових умов функціонування в українських реаліях.

Менторство як один з центральних елементів екосистеми передбачає надання індивідуальних консультацій та підтримки досвідченими підприємцями та експертами. Ментори допоможуть релокованим компаніям розробити та впровадити ефективні бізнес-стратегії, адаптувати продукти та послуги до українського ринку, а також встановити партнерські відносини з місцевими компаніями. Завдяки менторству підприємці отримують доступ до цінних знань та досвіду, що дозволить їм уникнути типових помилок та прискорити розвиток бізнесу.

Коворкінг як фізичний простір для роботи та взаємодії забезпечить релокованим підприємствам комфортні умови для ведення бізнесу. Спільна робота в коворкінгу сприяє обміну досвідом, ідеями та контактами між підприємцями, що може призвести до виникнення нових бізнес-проектів та партнерств. Крім того, коворкінги часто пропонують додаткові сервіси, такі як конференц-зали, високошвидкісний інтернет та інші зручності, що підвищують продуктивність роботи.

Додаткові сервіси доповнюють модель екосистеми і включають в себе широкий спектр послуг, які можуть бути необхідні релокованим підприємствам. До таких сервісів можуть належати юридичні консультації, бухгалтерські послуги, маркетингові дослідження, допомога в оформленні дозвільних документів тощо. Надання додаткових сервісів в рамках екосистеми дозволяє підприємцям зосередитися на розвитку свого бізнесу, делегувавши рутинні завдання спеціалізованим компаніям.

Важливою складовою такої системи є тісна співпраця державних органів, бізнес-асоціацій та міжнародних організацій.

Інноваційність пропонованої моделі полягає в комплексному підході до підтримки релокованого бізнесу. Інтеграція менторства, коворкінгу та додаткових сервісів створює синергетичний ефект, який дозволяє максимально ефективно вирішувати проблеми, з якими стикаються підприємці при релокації.

Для бізнесу, який зазнав вимушеної релокації внаслідок воєнних дій, особливо важлива цільова підтримка. На нашу думку, спеціалізовані гранти можуть стати потужним інструментом для швидкого відновлення діяльності та інтеграції в нові умови.

Наша концепція спеціалізованого гранту під умовною назвою «Швидкий старт» спрямована на надання оперативної фінансової допомоги підприємствам, які були змушені перемістити свій бізнес внаслідок воєнних дій. Цей грант має на меті прискорити процес відновлення бізнесу в новому місці та інтегрувати його в місцеву економіку. Бачення моделі гранту «Швидкий старт» базується на таких аспектах:

- Мета: Максимально швидко допомогти бізнесу відновити свою діяльність у новому місці.

Умови:

- Строк подачі заявок: обмежений у часі (наприклад, 6 місяців з моменту релокації).

- Пріоритет: надається бізнесу, який вже почав свою діяльність у новому місці.

- Використання коштів: суворо визначені напрямки використання (оплата оренди, заробітна плата персоналу, маркетинг тощо).

- Звітність: регулярна звітність про використання коштів.

Додаткові умови:

- Співфінансування: бізнес повинен внести власний внесок у проект.

- Соціальний ефект: пріоритет надається бізнесу, який створює нові робочі місця або надає соціальні послуги.

Модель гранту «Швидкий старт» пропонує ряд значних переваг для бізнесу, який зазнав вимушеної релокації. По-перше, вона забезпечує швидке відновлення діяльності. Завдяки чітко визначеним умовам та обмеженим термінам подачі заявок, бізнеси можуть отримати фінансову підтримку в найкоротші терміни, що дозволяє їм швидко адаптуватися до нових умов і продовжити свою роботу. По-друге, модель сприяє концентрації ресурсів на вирішенні найнагальніших проблем бізнесу. Це дозволяє ефективно використовувати обмежені кошти і досягти максимального результату. І, нарешті, грант «Швидкий старт» є потужним стимулом до активних дій. Визначені умови та необхідність регулярної звітності мотивують бізнес до швидкого запуску та розвитку, оскільки отримані кошти є тимчасовими і їх необхідно ефективно використати.

Поєднання моделі екосистеми для підтримки релокованого бізнесу з моделлю гранту «Швидкий старт» створює потужний інструмент для відновлення та розвитку підприємств, які були змушені змінити місце розташування через війну. Екосистема, з її менторством, коворкінгами та додатковими сервісами, забезпечує всебічну підтримку бізнесу, допомагаючи адаптуватися до нових умов. Грант «Швидкий старт» зі свого боку, надає необхідне фінансування для швидкого запуску та розвитку бізнесу в новому місці. Взаємодія цих двох елементів є ключовою: ментори можуть допомагати підприємцям у підготовці заявок на грант, екосистема може стати платформою для інформування про можливості отримання грантів, а грант, в свою чергу, може стати додатковим стимулом для підприємців, які входять до екосистеми. Така інтеграція забезпечить комплексність, ефективність і стійкість системи. Це дозволяє бізнесу швидше адаптуватися до змін ринку та створює сприятливі умови для розвитку. Пропонована модель є інноваційною та може бути масштабована для застосування в інших регіонах України.

Отже, обґрунтування напрямків та інструментів державної підтримки релокованого бізнесу дозволяє зробити висновок, що саме комплексний

підхід, який охоплює фінансову, інфраструктурну, інформаційну та іншу підтримку, є вирішальним для успішної адаптації підприємств. Комплексний підхід дозволяє створити сприятливе середовище для ведення бізнесу, знизити ризики та прискорити процес адаптації. Важливо розуміти, що державна підтримка є лише одним з факторів успішної релокації бізнесу. Відповідальність за розвиток підприємства лежить на самому підприємці. Однак, створення сприятливого бізнес-клімату та надання необхідної підтримки з боку держави є важливими умовами для досягнення успіху.

ВИСНОВКИ

Отже, мале та середнє підприємництво є невід'ємною частиною сучасних економік, відіграючи ключову роль у створенні робочих місць, стимулюванні інновацій, розвитку конкуренції та забезпеченні соціальної стабільності. Гнучкість, адаптивність та здатність швидко реагувати на зміни ринку роблять МСП рушійною силою економічного зростання.

Класифікація МСП є досить динамічним процесом, який зазнає змін під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Різні країни використовують власні критерії для визначення МСП, що обумовлено особливостями їхньої економіки та законодавства. В Україні існує два підходи до класифікації МСП, а саме підхід згідно Господарського Кодексу України та Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».

Державна політика, спрямована на підтримку МСП, є важливим інструментом для стимулювання їхнього розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Державна підтримка малого та середнього підприємництва в Україні охоплює широкий спектр інструментів, зосереджених переважно на фінансовій сфері. Програми кредитування, грантової підтримки та гарантії кредитів для МСП свідчать про прагнення уряду стимулювати розвиток підприємництва, особливо в пріоритетних секторах, таких як сільське господарство, переробка та ІТ.

Окрім фінансової підтримки, важливу роль відіграють інформаційна та консультаційна допомога, інфраструктурна підтримка. Розробка онлайн-платформ та створення центрів підтримки бізнесу дозволяє підприємцям отримувати детальну інформацію про всі доступні державні програми та інструменти для розвитку їхнього бізнесу. допомагає вирішувати повсякденні бізнес-завдання.

З початком повномасштабної російської агресії в 2022 році українська економіка зазнала значних руйнувань. Внаслідок масованих обстрілів

критичної інфраструктури та блокування морських портів, можливості українських підприємств суттєво скоротилися. Це призвело до стрімкого падіння обсягів виробництва та, як наслідок, до скорочення валового внутрішнього продукту (ВВП) на 29,1% у 2022 році.

Для виживання та продовження діяльності в умовах війни, значна кількість українських підприємств була змушена релокуватися до безпечніших регіонів країни. Такий вимушений переїзд став необхідним кроком для збереження виробничих потужностей та зменшення ризиків повного припинення діяльності. Розроблені державою нормативно-правові акти, що регулюють процес релокації підприємств, дозволили оперативно надати необхідну підтримку бізнесу, змушеному перемістити свою діяльність в безпечніші регіони в умовах воєнного часу. Зокрема, програма релокації, що передбачає безкоштовне перевезення обладнання, пошук нових приміщень та інші види підтримки, стала ефективним інструментом для збереження виробничого потенціалу та забезпечення безперебійної роботи підприємств.

Західні регіони України стали основними напрямками внутрішньої релокації. Водночас, спостерігається тенденція до переміщення бізнесу за кордон, зокрема до країн Європейського Союзу. Основними факторами, що впливають на успішність релокації, є: підтримка з боку місцевої влади, доступ до ресурсів, ринкові перспективи та соціальні аспекти.

Війна в Україні спричинила глибоку кризу в секторі малого та середнього бізнесу, призвівши до скорочення кількості зареєстрованих МСП на понад 40% у 2022 році порівняно з попереднім роком. Масштабні руйнування, перебої в постачанні та втрата ринків збуту стали основними причинами такого різкого спаду. Незважаючи на руйнівні наслідки війни, український бізнес виявив неабияку стійкість. Попри значні скорочення у 2022 році, вже у 2023-му спостерігається зростання кількості МСП на понад 17%. Це свідчить про адаптивність і винахідливість українських підприємців, які здатні долати навіть найскладніші виклики.

Малий та середній бізнес є невід'ємною складовою української економіки. Займаючи понад 99% загальної кількості підприємств, цей сектор відіграє вирішальну роль у забезпеченні зайнятості населення та економічному зростанні країни.

В умовах воєнного часу державна підтримка малого та середнього бізнесу набула особливої актуальності. Український уряд запровадив низку програм, спрямованих на збереження робочих місць, стимулювання економічної активності та сприяння відновленню. Серед найбільш успішних ініціатив можна виділити програми «Доступні кредити 5-7-9%», «єРобота» та національний проєкт «Дія.Бізнес».

Програма «Доступні кредити 5-7-9%» виявилася ефективним інструментом підтримки малого та середнього бізнесу в Україні, особливо в умовах воєнного часу. Програма продемонструвала високу ефективність, забезпечивши українські підприємства значними обсягами кредитних коштів, навіть в умовах війни. Це сприяло збереженню робочих місць та підтримці економічної активності. Програма була спрямована на підтримку ключових секторів економіки, таких як сільське господарство, переробна промисловість та відновлення інфраструктури.

Програма «єРобота» також стала прикладом успішної державної політики, спрямованої на підтримку малого та середнього бізнесу. За два роки дії програми «єРобота» її учасниками стали понад 19 тисяч підприємців з усіх регіонів України. Державні інвестиції в розмірі 9 мільярдів гривень дозволили створити тисячі нових робочих місць та забезпечити поступове зростання економіки.

Національний проєкт «Дія.Бізнес» доповнив державну підтримку малого та середнього бізнесу комплексом інструментів для розвитку підприємництва. Завдяки онлайн-платформі та мережі офлайн-центрів, підприємці отримали доступ до широкого спектру послуг: від консультацій та навчання до фінансування. Такий підхід дозволив створити сприятливе

середовище для розвитку бізнесу та сприяв зростанню підприємницької активності в країні.

Досвід розвинених країн, таких як США, Японія, Велика Британія та Німеччина, демонструє, що успішна державна політика підтримки малого та середнього бізнесу є ключовим фактором економічного зростання. Ці країни розробили та успішно реалізують комплексні програми, які охоплюють фінансову підтримку, консультації, розвиток інфраструктури та інвестиційного клімату. Особлива увага приділяється інвестиціям в людський капітал, зокрема, розвитку освіти, професійної підготовки та наданню консультаційних послуг підприємцям. Такий підхід дозволяє виховати висококваліфікованих фахівців, готових до інновацій та створення нових бізнес-проектів. Важливим аспектом є також стимулювання інноваційної діяльності. Держави надають фінансування для наукових досліджень та розробок, створюють сприятливе середовище для впровадження нових технологій та підтримують стартапи. Таким чином, досвід розвинених країн свідчить, що ефективна державна політика підтримки малого та середнього бізнесу повинна бути комплексною, систематичною та орієнтованою на майбутнє.

Незважаючи на позитивні тенденції відновлення, український бізнес, особливо малий та середній, потребує значної і цілеспрямованої підтримки з боку держави. Особливої уваги потребують релоковані підприємства, які перемістили свою діяльність в безпечніші регіони України. Для їх успішної інтеграції в нові умови необхідно забезпечити доступ до фінансування, сприяти розвитку кооперації з місцевими суб'єктами господарювання та надати консультаційну підтримку.

Україна має унікальну можливість скористатися кращими міжнародними практиками підтримки малого та середнього бізнесу. Адаптація досвіду розвинених країн, таких як США, Японія, Велика Британія та Німеччина, дозволить розробити ефективні інструменти підтримки, що відповідають специфічним потребам українського бізнесу. Постійний

моніторинг ефективності інструментів, які вже застосовуються в Україні, є ключовими для забезпечення конкурентоспроможності української економіки. Це дозволить своєчасно виявляти недоліки існуючих програм, вносити необхідні корективи та розробляти нові, більш ефективні інструменти підтримки.

Для визначення найбільш ефективних напрямів підтримки необхідно проводити систематичний аналіз потреб українського бізнесу. Це передбачає регулярне збирання та аналіз даних про стан галузей, регіональні особливості, потреби підприємств на різних стадіях розвитку, а також виклики, з якими вони стикаються. Такий аналіз дозволить не тільки виявити пріоритетні напрями підтримки, а й оцінити ефективність вже існуючих програм та інструментів.

Держава повинна створити ефективну систему моніторингу та оцінки, яка дозволить оперативно реагувати на зміни ринкового середовища та потреби бізнесу. Це може включати проведення регулярних опитувань серед підприємців, аналіз статистичних даних, а також співпрацю з бізнес-асоціаціями та експертними організаціями. Отримані дані дозволять державі створювати та впроваджувати цільові програми підтримки, які відповідають актуальним потребам бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богаченко А.В. Огляд відмінності та спорідненості понять малий бізнес та мале підприємництво в Україні. Проблемні питання економіки України та її регіонів. 2015. №4(20). С. 20-26.
2. Дума О.І., Паньків І.С. Виклики та перспективи у розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Ефективна економіка. 2018. №4. С. 1-8
3. Господарський Кодекс України 2003, № 18, № 19-20, № 21-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
4. Стан розвитку малого бізнесу, державна політика щодо малого бізнесу та рекомендації. Торгово-промислова палата України. URL: <http://surl.li/adpqzj>.
5. Конституція України. 1996. № 30, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Цивільний Кодекс України 2003. №№ 40-44, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
7. Податковий Кодекс України 2011 № 13-14, № 15-16, № 17, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
8. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». 2013 № 3, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-VI#Text>
9. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» 1999. № 40, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
10. Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises. (Text with EEA relevance)2003.1422
11. Дудчик О. Ю. Роль малого та середнього бізнесу в економіці України. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. № 6(2). С. 65-70
12. Панченко С.В., Дикань В. Л., Шраменко О.В., Теоретичні основи організації підприємницької діяльності: навчальний посібник: Харків: УкрДУЗТ, 2018. Ч. 1.

13. Сушкова О.І., Осадчий Є.А. оцінка впливу малого і середнього бізнесу на економічний розвиток та фінансову спроможність територіальних громад різних рівнів в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. №2. 141 с.

14. Результати дослідження Програми розвитку ООН (UNDP) щодо впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. URL: <http://surl.li/lzrcpp> (дата звернення: 19.08.2024).

15. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-VI#Text>

16. Микитась, В. В. Особливості трансформації економічної політики держави в умовах глобалізації. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 - економічна теорія та історія економічних наук. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. 18 с.

17. Інноваційний розвиток підприємства. Навчальний посібник. Тернопіль. 2015. 224 с.

18. Король С. Я. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку : монографія. Київ. 2016. 416 с.

19. Максимчук М. В. Інструменти підтримки бізнесу в регіоні: проблеми формування та перспективи інституалізації. Територіальний розвиток та регіональна економіка. 2018. №4. с.132-141.

20. Фонд розвитку підприємництва. URL: <https://bdf.gov.ua/programs/dostupni-kredyty-5-7-9/> (дата звернення 20.08.2024)

21. Портал Дія. URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota>

22. Урядова програма релокації українських підприємств. Міністерство економіки України. URL: <https://is.gd/sRfXCC> (дата звернення: 20.08.2024).

23. Опитування українського бізнесу. Липень 2022. Gradus Research company. URL: https://gradus.app/documents/262/Gradus_Forbes___Ukrainian_Business_Survey.pdf (дата звернення: 17.11.2023).

24. Інформаційно-реферативний бюлетень (Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі» Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи (25-31.03.2024 р.) URL: <http://surl.li/qqorhg> (дата звернення: 24.08.2024).

25. Закон України Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 2102-IX від 24.02.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 24.08.2024).

26. Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 року № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.08.2024).

27. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» від 25 березня 2022 року № 246-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text>

28. В Україні створено Національну платформу продовольчої безпеки. Держпродспоживслужба. URL: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayini-stvoreno-nacionalnu-platformu-prodovolchoyi-bezpeki> (дата звернення: 29.08.2024).

29. Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» від 27.05.2022 р. № 634 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.08.2024).

30. Консультаційна підтримка роботодавців. Державна служба України з питань праці. URL: <https://pratsia.in.ua/relocation.php> (дата звернення: 29.08.2024).

31. Отримання мінігранту від EU4Business. Портал Дія. URL: <https://guide.diia.gov.ua/view/nadannia-dopomohy-v-ramkakh-prohramy-mizhnarodnoi-tekhnichnoi-dopomohy-eu4business> (дата звернення: 29.08.2024).

32. Дослідження Advanter Group щодо стану МСБ в Україні URL:<https://drive.google.com/file/d/1qbTXyuK3YWnmjBIPTY8lbGr8JTlfBmyc/iew> (дата звернення: 30.08.2024).

33. Дослідження бізнесу в Україні під час повномасштабної воєнної агресії росії проти України. Центр розвитку інновацій, Офіс з розвитку підприємництва та експорту, національний проект Дія. Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/iniciativi/doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-za-rik-rovnomasstabnoi-vijni> (дата звернення: 30.08.2024).

34. Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні. Careerhub. 2022. URL: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualno-go-stan/> (дата звернення: 30.08.2024).

35. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

36. Дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни. Портал Дія. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni> (дата звернення: 02.09.2024).

37. Мангушев Д.В. Будріс Т.І., Калініченко В. В. Релокація бізнесу в умовах війни. Економіка та управління підприємствами. 2023. № 75. с. 121.

38. Ковалишин В. Р. Вплив релокації бізнесу на соціально-економічний розвиток Карпатського регіону. Регіональна економіка. 2024. № 1. с. 28. С. 25-33.

39. Плащук Л. Посібник з релокації підприємств. Покроковий план дій підприємств з релокації. 2022. 31 с. URL: <https://golocal-ukraine> (дата звернення: 04.09.2024).

40. Терещук А. Релокація бізнесу в Україні та в ЄС. URL: <http://surl.li/ncsvxd> (дата звернення: 04.09.2024).

41. Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання фінансової державної підтримки» № 28 від 24.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.09.2024).

42. Інформація про результати Державної програми Доступні кредити 5-7-9. Фонд розвитку підприємництва. URL: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia> (дата звернення: 04.09.2024).

43. Сервіс «Робота. Портал Дія. URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota> (дата звернення: 04.09.2024).

44. Держава інвестує в розвиток малого і середнього бізнесу через гранти. Міністерства економіки України. URL: http://surl.li/hj_lcwv (дата звернення: 05.09.2024).

45. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» № 2719-IX від 03.11.2022

46. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120-IX від 15.03.2022

47. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» № 2173-IX від 01.04.2022

48. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану», яким скасовано низку податкових пільг № 3219-IX від 30.06.2023

49. Кобеля-Звір М. Я. Каскадне фінансування програм європейської комісії. Проблеми та перспективи розвитку бізнесу в Україні. 2024. №1 .с.71

50. U.S Small Business Administration. Official website of the United States government URL: <https://www.sba.gov/>

51. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в США. Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29001.pdf>

52. Startup America Partnership URL:
<https://www.startupamericapartnership.org/>
53. Аналітична довідка Міністерства у справах ветеранів «Сприяння розвитку бізнесу ветеранів: досвід США». URL:
https://veteranfund.com.ua/analytics/facilitating_veteran_business_development/
(дата звернення: 06.09.2024).
54. Index of economic freedom Japan 2023/ URL:
<https://indexdotnet.azurewebsites.net/index/country/japan> (дата звернення:
06.09.2024).
55. Шиманська К. В., Кіян В. С. Середовище розвитку малого та середнього бізнесу в Японії та його значення в економіці країни. Вісник Державного університету «Житомирська політехніка». 2017. № 1 с.1-2.
56. Expanding domestic investment and promoting innovation. Ministry of Economy, Trade and Industry Japan URL: <https://www.meti.go.jp/> (дата звернення: 07.09.2024).
57. Japan's Policy on Small and Medium Enterprises (SMEs) and Micro Enterprises. Small and Medium Enterprise Agency URL:
<https://www.chusho.meti.go.jp/> (дата звернення: 07.09.2024).
58. Головач О. І. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності: позитивний досвід для України. Knowledge, Education, Law, Management 2023 № 7 (59). С.100-106.
59. URL: <https://smallbusiness.co.uk/>
60. Шевчук А. В. Напрями вдосконалення державної підтримки малого бізнесу в Україні в контексті застосування зарубіжного досвіду (на прикладі Німеччини). Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27 черв. 2019 р) Одеса : Фенікс, 2019. С. 125–128.
61. Дума О.І., Завтура К. О., Екосистема стартапів в Європі: кращі практики та уроки для України. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. №3 2021. с.123.

62. Релокація українського бізнесу: його потреби та спроможність приймаючих регіонів: монографія / за заг. наук. ред. д.е.н., проф. Є. А. Поліщук та д.е.н., доц. А. І. Іващенко. Київ : КНЕУ, 2023. 160 с. ISBN 978-966-926-473-2

63. Чубук Л, Нестеренко О. Стратегічні аспекти релокації підприємств в умовах конкурентних та воєнних викликів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2024. №1. С. 130-138.

ДОДАТОК А

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ММСП, ЯКИЙ ПРОВОДИВСЯ

Центром економічного відновлення (CER) та міжнародною групою компаній
ADVANTER GROUP в межах проєкту Програми розвитку ООН (UNDP)

Що заважає вам зараз відновити та розвивати свій бізнес?

ДОДАТОК Б

Основні положення програми «Доступні кредити 5-7-9»

Сума кредиту	<p>до 60 млн. грн.. суб'єкт підприємництва (окрім пріоритетних напрямків кредитування та суб'єктів підприємництва, що проводять господарську діяльність в зоні високого воєнного ризику*):</p> <p>До 5 млн. грн.. на поповнення оборотного капіталу –на одного Позичальника (з урахуванням встановленого ліміту 60 млн. гривень на ГПК);</p> <p>До 90 млн. грн.. суб'єкту підприємництва разом з учасниками групи пов'язаних з ним контрагентів за пріоритетними напрямками: фінансування сільськогосподарських товаровиробників</p> <p>До 150 млн. грн.. фінансування суб'єктів підприємництва, що провадять діяльність у сфері переробної промисловості та у сфері тваринництва; фінансування відбудови зруйнованих внаслідок воєнної агресії основних засобів суб'єктів підприємництва; для кредиту, що надається суб'єкту підприємництва разом з учасниками групи пов'язаних з ним контрагентів, який проводить господарську діяльність в зоні високого воєнного ризику*</p>
Строк кредитування	<p>До 10 років — на інвестиційні цілі; До 3 років — на фінансування оборотного капіталу з можливістю пролонгації кредиту не пізніше ніж до 31 грудня 2025р.</p>
Процентна ставка	<p>Процентна ставка за кредитом суб'єкта підприємництва без урахування компенсації відсотків (далі - базова процентна ставка) визначається:</p> <p>1) для суб'єкта підприємництва, що належить до діючого бізнесу та отримує кредити на інвестиційні цілі: суб'єктів мікропідприємництва - не більше Індексу UIRD (три місяці) плюс одинадцять процентних пунктів; суб'єктів малого підприємництва - не більше Індексу UIRD (три місяці) плюс дев'ять процентних пунктів; суб'єктів середнього підприємництва - не більше Індексу UIRD (три місяці) плюс сім процентних пунктів; суб'єктів великого підприємництва - не більше Індексу UIRD (три місяці) плюс сім процентних пунктів;</p> <p>2) для суб'єкта підприємництва, що належить до діючого бізнесу та отримує кредити на фінансування оборотного капіталу, - не більше Індексу UIRD (три місяці) плюс дев'ять процентних пунктів;</p> <p>3) для суб'єкта підприємництва, що належить до новоствореного бізнесу (стартап), - не більше Індексу UIRD (три місяці) плюс одинадцять процентних пунктів;</p>

	4) для фізичної особи - підприємця - не більше Індексу UIRD (12 місяців) плюс вісімнадцять процентних пунктів.
Власний внесок	від 10% вартості проекту – для суб'єктів комунальної форми власності від 15% вартості проекту – для діючого бізнесу ФОП/ЮО від 30% вартості проекту – для новоствореного бізнесу ФОП/ЮО Для кредитів на поповнення обігових коштів власний внесок не вимагається.